

Gamle spillere – nye regler. Samspillet mellom etterspørsel og tilbud av høyere utdanning

*Søkning til høyere utdanning og lærestedenes utdanningsprofil etter
Kvalitetsreformen*

Nicoline Frølich, Erica Waagene og Per Olaf Aamodt

© NIFU STEP Norsk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning
Wergelandsveien 7, 0167 Oslo

Rapport 43/2010
ISBN 978-82-7218-720-9
ISSN 1504-1824

For en presentasjon av NIFU STEP's øvrige publikasjoner, se www.nifustep.no

Norsk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning
Norwegian Institute for Studies in Innovation, Research and Education
Wergelandsveien 7, 0167 Oslo
Tlf. +47 22 59 51 00 • www.nifustep.no

RAPPORT 43/2010

Nicoline Frølich, Erica Waagene og Per Olaf Aamodt

Gamle spillere – nye regler. Samspillet mellom etterspørsel og tilbud av høyere utdanning

*Søkning til høyere utdanning og lærestedenes utdanningsprofil etter
Kvalitetsreformen*

Forord

Rapporten belyser forholdet mellom søkning og studietilbud i norsk høyere utdanning fra 2003 til 2009. Bakgrunnen er lærestedenes nye rolle i søkermarkedet og behovet for bred empirisk analyse av det nye samspillet mellom etterspørsel og tilbud av høyere utdanning. Den overordnede problemstillingen for rapporten er lærestedenes respons på utviklingen i søkermarkedet. Konkret undersøkes i hvilken grad lærestedene tilpasser sitt utdanningstilbud til etterspørselen og hva som kjennetegner deres respons på endringer i etterspørsel. Samspillet mellom tilbud og etterspørsel undersøkes ved å studere utviklingen i søkning og lærestedenes programprofil i detalj.

Rapporten er en del av NIFU STEPs strategiske forskningsprogram ”Kunnskap og kvalitet i ny kontekst. Utviklingstrekk i forskning, høyere utdanning og innovasjon i universitets- og høgskolesektoren”. Vi takker Samordna Opptak for hjelp med tilrettelegging av dataene. Resultater fra analysene ble også presentert på en sentral utdanningskonferanse – EAIR Forum – i september 2010.

Rapporten er skrevet av Nicoline Frølich, Erica Waagene og Per Olaf Aamodt med førstnevnte som prosjektleder.

Oslo, desember 2010

Sveinung Skule
Direktør

Jannecke Wiers-Jensen
Forskningsleder

Innhold

Tabell- og figuroversikt.....	7
Sammendrag	9
1 Innledning	11
1.1 Samspillet mellom etterspørsel og tilbud av utdanning	12
1.1.1 Etterspørsel og tilbud av utdanning i lys av en markedslogikk	12
1.1.2 Lærestedenes utdanningsprofilstrategier og utdanningstilbud.....	13
1.1.3 Utdanningsvalg og etterspørsel etter utdanning.....	15
1.2 Problemstillinger, data og metode	17
1.2.1 Utvalg av læresteder	17
1.2.2 Endringer i programprofil, definisjoner	18
1.2.3 Begrensninger	18
1.3 Utviklingstrekk ved det norske opptakssystemet	19
2 Utdanningstilbud og utdanningsetterspørsel	21
2.1 Søkning til universiteter og høyskoler over tid	21
2.2 Hvem er søkerne?	23
2.3 Hvor henter lærestedene sine søkere fra?	26
2.4 Vil "alle" til byen?.....	30
3 Hvem har fått være med på oppturen?	33
3.1 Søkning til de statlige høyskolene	33
3.2 Søkning til universitetene	35
3.3 Læresteder som mister søkere fra 2003 til 2009	36
3.4 Læresteder som øker mest fra 2003 til 2009	37
4 Avsluttende diskusjon - Endringer i det norske utdanningsmarkedet?	40
Referanser	43
Vedlegg	45

Tabell- og figuroversikt

Tabeller

Tabell 2.1	Søkere til høyere utdanning fra 2003 til 2009, etter aldersgruppe. Prosentvise andeler	24
Tabell 2.2	Søkere til høyere utdanning fra 2003 til 2009, etter hjemstedsfylke. Prosentvise andeler	25
Tabell 2.3	Søkere til høyere utdanning fra 2003 til 2009, etter hjemstedsregion. Prosentvise andeler	26
Tabell 2.4	Søkere til høyere utdanning fra 2003 til 2009, etter hvilken landsdel lærestedet de søker seg til er lokalisert. Prosentvise andeler	26
Tabell 2.5	Andel søkere til læresteder i Oslo eller Bergen i forhold til andre steder, etter grad av urbanitet (hjemstedskommune). Horisontal prosentuering....	31
Tabell 3.1	Læresteder som opplever nedgang i antall søkere fra 2003 til 2009	36
Tabell 3.2	Læresteder som opplever den største økningen i antall søkere fra 2003 til 2009.....	38

Vedleggstabeller

Tabell V.1	Forkortelser på lærestedsnavn.....	45
Tabell V.2	Hvor regionenes søkere kommer fra for perioden 2003 til 2009. Prosentvise andeler for hver region	62

Figurer

Figur 2.1	Antall søkere til universiteter og høyskoler 2003-2009.....	22
Figur 2.2	Endring i antall søkere fra ett år til det neste for universiteter og høyskoler 2003-2009. Prosent i forhold til foregående år	23
Figur 2.3	Søkere til høyere utdanning fra 2003 til 2009, etter kjønn. Prosentvise andeler.....	24
Figur 2.4	Andeler søkere til læresteder på Østlandet i 2009, etter eget fylke, egen region og andre steder. Prosent.....	27
Figur 2.5	Andeler søkere til læresteder i Nord-Norge i 2009, etter eget fylke, egen region og andre steder. Prosent.....	28
Figur 2.6	Andeler søkere til læresteder på Vestlandet i 2009, etter eget fylke, egen region og andre steder. Prosent.....	29
Figur 2.7	Andeler søkere til læresteder i Midt-Norge i 2009, etter eget fylke, egen region og andre steder. Prosent.....	30
Figur 3.1	Endring i antall søkere til statlige høyskoler i 2009 sammenliknet med 2003. Prosent i forhold til 2003.	34
Figur 3.2	Endring i antall søkere til universiteter i 2009 sammenliknet med 2003. Prosent i forhold til 2003.	35

Vedleggsfigurer

Figur V.1	Absolutte søkertall for Høgskolen i Nesna fra 2003 til 2009.	46
Figur V.2	Absolutte søkertall for Høgskolen i Finnmark fra 2003 til 2009.	47
Figur V.3	Absolutte søkertall for Høgskolen i Bodø fra 2003 til 2009.	47
Figur V.4	Absolutte søkertall for Høgskolen i Harstad fra 2003 til 2009.	48
Figur V.5	Absolutte søkertall for Høgskolen i Narvik fra 2003 til 2009.	48
Figur V.6	Absolutte søkertall for Høgskolen i Sogn og fjordane fra 2003 til 2009. ...	49
Figur V.7	Absolutte søkertall for Høgskolen i Bergen fra 2003 til 2009.	50
Figur V.8	Absolutte søkertall for Høgskolen i Molde fra 2003 til 2009.	50
Figur V.9	Absolutte søkertall for Høgskolen i Ålesund fra 2003 til 2009.	51
Figur V.10	Absolutte søkertall for Høgskolen i Volda fra 2003 til 2009.	51
Figur V.11	Absolutte søkertall for Høgskolen i Stord/Haugesund fra 2003 til 2009. ...	52
Figur V.12	Absolutte søkertall for Høgskolen i Gjøvik fra 2003 til 2009.	52
Figur V.13	Absolutte søkertall for Høgskolen i Akershus fra 2003 til 2009.	53
Figur V.14	Absolutte søkertall for Høgskolen i Buskerud fra 2003 til 2009.	53
Figur V.15	Absolutte søkertall for Høgskolen i Hedmark fra 2003 til 2009.	54
Figur V.16	Absolutte søkertall for Høgskolen i Lillehammer fra 2003 til 2009.	54
Figur V.17	Absolutte søkertall for Høgskolen i Oslo fra 2003 til 2009.	55
Figur V.18	Absolutte søkertall for Høgskolen i Telemark fra 2003 til 2009.	55
Figur V.19	Absolutte søkertall for Høgskolen i Østfold fra 2003 til 2009.	56
Figur V.20	Absolutte søkertall for Høgskolen i Vestfold fra 2003 til 2009.	56
Figur V.21	Absolutte søkertall for Høgskolen i Nord-Trøndelag fra 2003 til 2009.	57
Figur V.22	Absolutte søkertall for Høgskolen i Sør-Trøndelag fra 2003 til 2009.	58
Figur V.23	Absolutte søkertall for Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet fra 2003 til 2009.	58
Figur V.24	Absolutte søkertall for Universitetet i Agder fra 2003 til 2009.	59
Figur V.25	Absolutte søkertall for Universitetet i Bergen fra 2003 til 2009.	59
Figur V.26	Absolutte søkertall for Universitetet i Oslo fra 2003 til 2009.	60
Figur V.27	Absolutte søkertall for Universitetet i Stavanger fra 2003 til 2009.	60
Figur V.28	Absolutte søkertall for Universitetet i Tromsø fra 2003 til 2009.	61
Figur V.29	Absolutte søkertall for Universitet for miljø- og biovitenskap fra 2003 til 2009.	61

Sammendrag

Rapporten undersøker lærestedenes respons på utviklingen i søkermarkedet etter Kvalitetsreformen: endringer i de ulike lærestedenes søkermønster; i hvilken grad lærestedene tilpasser sitt utdanningstilbud til etterspørselen, og hva som kjennetegner deres respons på endringer i etterspørsel.

Hovedformålet er å se på lærestedenes respons på etterspørselen etter høyere utdanning. I Norge som i mange andre land har strukturen på samspillet blitt endret de senere årene, fra et utdanningssystem preget av en planleggingstradisjon og sentrale reguleringer til et system der lærestedene har fått større handlingsrom til å utforme og dimensjonere utdanningstilbudet og der staten styrer blant annet i form av resultatfinansiering. Med Kvalitetsreformen i 2003 fikk lærestedene større ansvar for selv å utforme og dimensjonere utdanningstilbudet. Sammen med et nytt finansieringssystem som blant annet premierer at studentene fullfører, førte dette til et sterkere element av konkurranse mellom lærestedene. Et resultat av reformen var at lærestedene innenfor et nytt gradssystem utformet en rekke nye studietilbud eller studieprogrammer både på lavere og høyere grad. Selv om det finnes eksempler på at det var mer nytt i navnene enn i det reelle innholdet, var endringene i det store og hele reelle. Studietilbudene var ment å skulle virke forlokkende på potensielle søkere og sikre tilgangen på nye studenter. Det har derfor blitt et mer direkte samspill mellom lærestedenes utdanningstilbud og individuelle utdanningsvalg, og fordi situasjonen er relativt ny mangler vi empiriske studier av hvordan dette samspillet utvikler seg.

Hovedkonklusjonen er entydig: Til tross for at det totale søkertallet har variert ganske mye i den perioden vi har sett på, og med stor vekst i 2009, kjennetegnes forholdet mellom etterspørsel og tilbud etter høyere utdanning i hovedsak av stor stabilitet. Det har vært relativt betydelige svingninger i søkertallene fra 2003 til 2009.

På tross av svingningene i søkertallene, opprettholder lærestedene sine markedsandeler i søkermarkedet med noen få unntak. Søkingen til de ulike regionene i Norge er også stabil, selv om det er forskjeller mellom størrelsen på søkergruppen til hver region. Læresteder på Østlandet mottar eksempelvis den aller største søkergruppen. Videre er sammensetningen av søkere stabil med hensyn til andelen kvinner som søker høyere utdanning; fordelingen mellom forskjellige aldersgrupper; og fordelingen av søkerne fra de ulike kommunene.

Hovedbildet preges altså av stor stabilitet, men enkelte læresteder kjennetegnes av reduserte markedsandeler og noen har økt sin markedsandel i særlig stor grad. Det er imidlertid stor variasjon innenfor disse to gruppene – som har ledet oss til å konkludere med at det synes ikke å finnes *en* vinnerstrategi når det gjelder å øke sin markedsandel i søkermarkedet. Det er heller ikke entydig hva som bidrar til at noen læresteder får redusert sin markedsandel i søkermarkedet. Det er vanskelig å se klare mønstre i fagprofilen ved de

lærestedene som vinner eller taper i søkermarkedet. Lærestedene som har tapt markedsandeler tilbyr store studier som sykepleie, allmennlærer og ingeniørfag – fag som vi også finner blant de lærestedene som har hatt vekst. Derimot ser det ut til at de lærestedene som har hatt vekst, tilbyr en del nye studier som kultur- og idrettsfag, samt at de ser ut til å opprette, men også nedlegge, mange nye kortere studiemoduler.

Rapporten er basert på data fra Samordna Opptak (SO) med informasjon om søkerens kjønn, alder, deres hjemstedskommune, og deres første- og andrevalg med hensyn til lærested og studieprogram. Om lærestedene har vi data på hvilke studieprogrammer de tilbyr og navn på disse, samt antall studieplasser på hvert av programmene. Ved hjelp av deskriptive analyser studerer vi endringer i søkning og utdanningstilbud over tid fra 2003 til 2009.

Rapporten er basert på følgende avgrensinger: Datagrunnlaget omfatter de aller fleste søkerne til høyere utdanning på lavere nivå, men få masterprogrammer er inkludert. Heller ikke søkere til etter- og videreutdanning inngår i datagrunnlaget. Det betyr at vi ikke dekker alle søkere til høyere utdanning, og at søkergrunnlaget som lærestedene selv erfarer kan være forskjellig fra dataene vi bruker. En annen implikasjon er at vi ikke kan diskutere alternative strategier lærestedene kan utvikle som å tiltrekke seg bestemte grupper av søkere – også fra utlandet – eksempelvis for å kompensere for sviktende søkning i det ordinære søkermarkedet.

Vi har også avgrenset oss fra å analysere forholdet mellom antall søkere og antall studieplasser som et mål på attraktivitet og selektivitet. En begrunnelse for dette, er at det antall plasser som er registrert i Samordna opptak er en usikker størrelse. Kapasiteten justeres ofte i forhold til søkningen, og de enkelte lærestedene gjør dette på ulike måter som gjør forholdet mellom søkere og plasser til en lite presis og sammenliknbar størrelse, spesielt over tid. Våre analyser tar primært for seg endringer i søkning over tid målt som relativ endring i antall søkere for hvert enkelt lærested.

En annen viktig avgrensing er at vi ikke har data på søkerens motiver for sine utdanningsvalg eller om motivasjonen lærestedene har for å endre på programprofilen. Det er derfor ikke mulig å slutte basert på denne studien at eventuelle endringer i programprofilen er et resultat av tilpasninger til søkermarkedet. Det er heller ikke mulig å si noe om hvordan lærestedets rekrutteringsstrategi eventuelt har influert på søkningen.

For det tredje belyser vi ikke søkningen til enkeltstående utdanningsprogrammer samlet sett. Denne rapporten belyser altså ikke utvikling i søkning til fag og utdanninger per se.

1 Innledning

Utgangspunktet for denne rapporten er norske læresteders nye rolle knyttet til studentrekruttering etter Kvalitetsreformen. Samspillet mellom utdanningssøkeres utdanningsvalg, samfunnets kompetansebehov og lærestedenes utdanningstilbud har en sentral rolle i utdanningspolitikken, nå som før. Samspillet mellom etterspørsel og tilbud av høyere utdanning er et komplekst felt bestående av individuelle valg av utdanning, lærestedenes utdanningsprogram og utdanningskapasitet, arbeidsmarkedets utvikling og politiske myndigheters reguleringer (Grøgaard & Aamodt, 2006). I snever forstand er søker- og opptaksprosessen et samspill mellom lærestedene som tilbyr et batteri av studieprogrammer med en bestemt kapasitet, og de individuelle utdanningssøkerne. I bredere forstand omfatter dette flere interessenter: studietilbudet er basert på lærestedenes økonomiske rammer gitt gjennom offentlige bevilgninger, og søkerne er blant annet en del av sine familier som innvirker på utdanningsvalget, selv om familienes rolle er forholdsvis liten i Norge (spesielt sammenliknet med land der det er vanlig at foreldrene betaler deler av utgiftene). Hovedfokuset i denne rapporten er samspillet mellom lærestedenes tilbud og individenes etterspørsel, og vi ser ikke primært på de ulike faktorene som påvirker de individuelle utdanningsvalgene som er en viktig del av utdanningssosiologien. Vi vil likevel trekke vekslers på utdanningssosiologiske perspektiver for å vise at utdanningsvalgene styres av langt flere faktorer enn lærestedenes studietilbud og rekrutteringsstrategier.

Utviklingen i arbeidsmarkedet er en premissleverandør for utdanningsmarkedet som i vår analyse også utgjør en bakgrunn for å forstå endringer i søkermarkedet. I tillegg til strukturendringene knyttet til lærestedenes økte handlingsrom og statens rolle svinger søkningen til høyere utdanning over tid. Etter en stagnasjon og nedgang i søkningen til høyere utdanning gjennom flere år, økte søkertallet kraftig igjen i 2009. Det er naturlig å se økningen i sammenheng med finanskrisen som førte til større usikkerhet på arbeidsmarkedet, og dermed økt interesse for å søke seg til høyere utdanning. Vi ser dermed klare paralleller til den forrige store økonomiske krisen i Norge på slutten av 1980-tallet som ga et svekket arbeidsmarked til langt ut på 1990-tallet. Den gang var ungdomskullene på vei nedover, og den økte søkningen kom dermed atskillig mer overraskende enn det økte søkertallet våren 2009 gjorde. En vesentlig forskjell er at antall studenter og studietilbøyeligheten har økt kraftig fra slutten av 1980-tallet til i dag. Rommet for en like sterk relativ vekst er dermed ikke like åpenbart, både sett på bakgrunn av hvor mange i et årskull som vil og er i stand til å studere, og i forhold til lærestedenes evne til å ekspandere.

Denne rapportens hovedformål er å se på lærestedenes respons på etterspørselen etter høyere utdanning. I Norge som i mange andre land har strukturen på samspillet blitt endret de senere årene, fra et utdanningssystem preget av en planleggingstradisjon og sentrale

reguleringer til et system der lærestedene har fått større handlingsrom til å utforme og dimensjonere utdanningstilbudet og der staten styrer blant annet i form av resultatfinansiering. Med Kvalitetsreformen i 2003 fikk lærestedene større ansvar for selv å utforme og dimensjonere utdanningstilbudet. Sammen med et nytt finansieringssystem som blant annet premierer at studentene fullfører, førte dette til et sterkere element av konkurranse mellom lærestedene. Et resultat av reformen var at lærestedene innenfor et nytt gradssystem utformet en rekke nye studietilbud eller studieprogrammer både på lavere og høyere grad. Selv om det finnes eksempler på at det var mer nytt i navnene enn i det reelle innholdet, var endringene i det store og hele reelle. Studietilbudene var ment å skulle virke forlokkende på potensielle søkere og sikre tilgangen på nye studenter (Michelsen & Aamodt, 2007: 6). Slik sett har det blitt et mer direkte samspill mellom lærestedenes utdanningstilbud og individuelle utdanningsvalg, og fordi situasjonen er relativt ny mangler vi empiriske studier av hvordan dette samspillet utvikler seg.

En sentral antakelse er at konkurransen om studentene har økt de siste årene (Frølich, Brandt, Hovdhaugen, & Aamodt, 2009). Historisk har det norske utdanningssystemet i stor grad vært etterspørselsstyrt, og individuelle utdanningsvalg har spilt en viktig rolle for læresteder og enkeltfag (Grøgaard et al., 2006). På annen halvdel av 1990-tallet endret forholdet mellom etterspørsel og tilbud seg fra sterk konkurranse blant søkerne til høyere utdanning, til en konkurranse mellom læresteder om studenter. Samtidig med omstruktureringen av utdanningstilbudene som følge av Kvalitetsreformen endret søkermønsteret seg, spesielt universitetene opplevde økt tilsøkning (Michelsen et al., 2007: 6) mens flere høgskoler opplevde at studenttilstrømmningen ble redusert (NOU, 2008: 3: 221).

1.1 Samspillet mellom etterspørsel og tilbud av utdanning

1.1.1 Etterspørsel og tilbud av utdanning i lys av en markedslogikk

Lærestedenes nye rolle i søkermarkedet kan betraktes i lys av en markedslogikk. Statens rolle i høyere utdanning etter Kvalitetsreformen innebærer et skifte fra regelstyring til styring via en markedslogikk der lærestedene får større ansvar for å respondere på utdanningsetterspørselen. Like fullt er det flere begrensinger knyttet til å betrakte samspillet mellom etterspørsel og tilbud av utdanning som et marked.

Jongbloed (2003) har formulert åtte forutsetninger for et fritt marked. De fire første gjelder for tilbyderne i et marked, de fire siste for konsumentene:

1. Fri etableringsadgang
2. Frihet til å utforme produkter
3. Frihet til å bruke tilgjengelige ressurser
4. Frihet til å fastsette priser
5. Frihet til å velge tilbydere
6. Frihet til å velge produkter

7. Adekvat informasjon om pris og kvalitet
8. Prisene reflekterer kostnadene

Frølich et al. (2009) diskuterer i hvilken grad norsk høyere utdanning omfattes av disse markedskriteriene. Hovedkonklusjonen er at samspillet mellom tilbud og etterspørsel av høyere utdanning i noen grad kan betraktes som å falle inn under denne beskrivelsen av et marked. I norsk høyere utdanning er forutsetning nr. 1 (fri etableringsadgang) ikke relevant siden nye offentlige læresteder må vedtas i Stortinget, og private må akkrediteres. Siden det ikke er studieavgifter ved offentlige læresteder er verken forutsetning 4 (frihet til å fastsette priser), 7 (adekvat informasjon om pris og kvalitet) eller 8 (prisene reflekterer kostnadene) relevant. Men etter Kvalitetsreformen har lærestedene langt på vei frihet til å utforme tilbudene (2), til å anvende ressursene (3), mens de studiesøkende fritt kan velge lærested og studium (5 og 6).

1.1.2 Lærestedenes utdanningsprofilstrategier og utdanningstilbud

Utformingen av utdanningstilbudet foregår i et sammensatt felt av mange ulike aktører, både aktører internt ved lærestedene og eksterne kan delta i prosessene. Lærestedene har større mulighet og insentiver til å utforme og styre sin egen utdanningskapasitet og utdanningsprofil (tilbudet av utdanning). Kvalitetsreformen i 2003 innebar blant annet økt grad av resultatbasert finansiering i høyere utdanning og større autonomi vis a vis staten for lærestedene. Etter reformen er universitetene selvakkrediterende, det vil si at de selv kan opprette og nedlegge utdanningstilbud på både høyere og lavere grads studier, mens de statlige høgskolene er selvakkrediterende på lavere grad. Det kan se ut som lærestedene har utnyttet det nye handlingsrommet.

Evalueringen av Kvalitetsreformen viser en klar økning i antall studietilbud i Norge. En rekke nye utdanningsprogram ble utviklet på lavere og høyere nivå. Noen program var disiplinære, andre mer yrkesrettet, noen kom som supplement til tidligere studier, noen til erstatning (Michelsen, Høst, & Gitlesen, 2006: 31). Også høgskolene kjennetegnes ved en jevn vekst i antall studietilbud fra før Kvalitetsreformen. Alle lærestedene sett under ett kjennetegnes ved en markant økning i mastergradstilbud. Helsefag ved universitetene og profesjonsfag ved høgskolene preges av en stabil utvikling i antall studieprogram. Søkerveksten i høgskolesektoren er størst innen profesjonsfag som helse og sosial, ved universitetene øker også antallet søkere til medisin og helsefag. En av konklusjonene i evalueringen av Kvalitetsreformen er at søkningen til helse- og sosialfag øker, men uten at det er gjort vesentlige endringer i studietilbudet (Michelsen et al., 2006: 55). Etter Kvalitetsreformen er flere læresteder i en prosess der utdanningstilbudet revideres i form av kutt i antall programmer og i form av redusert spesialisering på grunnutdanningsnivå til fordel for økt spesialisering på høyere grad (Frølich & Stensaker, 2010a). Disse strategiene ser ut til å være tiltak for å styrke lærestedenes utdanningsprofil heller enn å endre den (Frølich et al., 2010a).

Universiteter og høyskoler er svært sammensatte organisasjoner og flere forhold kan innvirke på mulighetene de har til å foreta strategiske tilpasninger til søkningen (Frølich, Waagene, & Aamodt, 2010b). I tillegg til individenes (søkernes) motiver og preferanser, har også lærestedene sine interesser å ivareta. Sett fra søkerens ståsted, framtrer lærestedene gjennom de studieprogrammene tilbyr, og som legges inn i Søkerhåndboka som inneholder informasjon og veiledning til søkere til høyere utdanning. Bak disse tilbudene står det en organisasjon bestående av fakulteter, avdelinger eller andre enheter som organiserer studietilbudet, og ikke minst et antall faglig tilsatte med undervisningsplikter knyttet til de ulike tilbudene. Å beholde det faglige personalet er også nødvendig for å opprettholde en forskningsinnsats i de ulike fagområdene. Fortsatt spiller sannsynligvis ulike styringslogikker en rolle for hvordan lærestedene responderer på endringer i omgivelsene (Larsen, 2007). Kollegiale beslutningsprosesser, hierarkiske strukturer og forhandlinger samspiller i sammensatte beslutningsprosesser som kan bidra til å bremse, endre og begrense strategiske prosesser rettet mot å respondere på endringer i søkermarkedet. Den komplekse styringsstrukturen kan bidra til å forklare kompleksiteten bak forventningene om at lærestedene skal respondere hensiktsmessig på endringer i søkermarkedet.

I vår sammenheng er vi interessert i hva som påvirker lærestedenes utdanningstilbudsprofil. Frølich et al. (2009) viser at læresteders "markedsposisjon" i søkermarkedet påvirker rekrutteringsstrategiene deres. Lærestedene utvikler studentrekrutteringsstrategier og er engasjert i markedsføringsaktivitet av sitt respektive lærested. I all hovedsak rettes rekrutteringsstrategien mot yngre, førstegangssøkere til høyere utdanning. Læresteder med god tilsøkning kan være selektive i studentopptaket og de har gjerne som målsetting å rekruttere de best motiverte og egnede studentene. Læresteder med en svakere posisjon i søkermarkedet forsøker å utvikle ulike typer nisjestrategier og profilerer seg også overfor andre grupper (utradisjonelle) studenter. Brandt og Frølich (2009) viser at det finnes ulike nisjestrategier der læresteder velger ut enkelte grupper (utradisjonelle) studenter som de konsentrerer rekrutteringen om.

Lærestedene er opptatt av å skaffe informasjon om hvordan de blir vurdert i søkermarkedet. De gjennomfører spørreundersøkelser blant ferske studenter om deres utdanningsplaner, inntrykk av studieforholdene og deres trivsel (Frølich et al., 2009). Lærestedene ser på antallet søkere som et mål på lærestedets popularitet i søkermarkedet. De forsøker å iverksette tiltak for fag som tiltrekker seg få søkere, studietilbud kan også legges ned. Rekrutteringsarbeidet er sentralisert og på mange måter standardisert (Frølich et al., 2010a), noen har en egen rekrutteringsenhet, hos andre ligger rekrutteringsarbeidet til studieavdelingen (Frølich et al., 2009).

Det er selvsagt mange grunner til at lærestedene utvikler nye studietilbud ut over det å tiltrekke seg nye studenter. Et nytt tilbud kan dessuten trekke søkere fra andre av lærestedets egne studier, og er således en usikker strategi i forhold til å øke søkningen til

lærestedet. Men uten tilgang på studenter til de ulike tilbudene, kan studietilbudet over tid ikke opprettholdes, det må eventuelt skjæres ned, eller ressursene fordeles til andre studieprogrammer. I noen tilfeller er det enkelt, dersom bestemte faglæreres kompetanse kan anvendes i andre studieprogrammer. I andre tilfeller er det vanskelig, fordi kompetansen kan være smal og lite anvendbar i andre studier.

På denne bakgrunn er det naturlig at et universitet og en høgskole har sterke interesser i at studenttallet, og dermed også søkertallet opprettholdes, og helst utvides. Her er "bunnlinjen" å opprettholde antall søkere på et nivå som sikrer et stabilt opptak av nye studenter. Men aller helst vil institusjonen ha atskillig flere søkere enn de har plass til, enten det er for å kunne ekspandere, eller for å være mer selektive og ta opp "bedre" studenter. Med en finansieringsordning som premierer gjennomføring, er det blitt viktigere å ha studenter som faktisk "produserer" studiepoeng. Men også generelt vil nok et universitet eller en høgskole tilstrebe og være mest mulig attraktive og dermed selektive, fordi dette i seg selv vil kunne anses som et kriterium for kvalitet.

I en søknads- og opptaksprosess er det på den ene siden et stort antall søkere med sine preferanser som konkurrerer om de tilgjengelige plassene, mens lærestedene på sin side konkurrerer om studentene, og å finne de studentene som er best tilpasset det aktuelle studietilbudet. Denne prosessen er temmelig tilsvarende det som finner sted i arbeidsmarkedet, med arbeidssøkende på den ene side, og arbeidsgivere med ledige stillinger på den annen.

1.1.3 Utdanningsvalg og etterspørsel etter utdanning

Fokuset i denne rapporten er på lærestedenes nye rolle i utdanningsmarkedet der de har fått større ansvar for å respondere på etterspørselen etter utdanning. Men studentenes valg av lærested styres ut fra mange forhold som lærestedene i liten grad kan påvirke: f.eks. demografi, lokalt arbeidsmarked, faglige preferanser, og andre faktorer som påvirker den enkeltes preferanser og valg.

Etterspørsel etter utdanning er en svært sammensatt prosess og det finnes omfattende forskning og teorier om individenes etterspørsel etter høyere utdanning. En grunnleggende forklaring på søkningen til utdanning finner vi i teorien om humankapital (Becker, 1975). Ifølge denne teorien øker arbeidstakernes produktivitet med utdanningsnivået, og derfor vil arbeidsgiverne også gi lønn i forhold til utdanning. Høyere lønn for mer utdanning er dermed drivkraften til at man ønsker å investere i sin egen utdanning. Investering betyr her først og fremst avståelse av inntekt gjennom studiene, i det minste i et system som det norske der det ikke kreves skolepenger ved de offentlige lærestedene. Siden lønnsnivået for dem med langvarige studier bak seg gjennomgående er høyere enn for dem med kortere utdanning, kan det dermed også oppfattes som gunstig å anvende flere år i utdanning. Forventede lønnsforskjeller etter endt utdanning er også med på å påvirke valget av type utdanning.

I Norge står alle fritt til å velge hvilken utdanning og hvilket lærested de vil søke seg til (men langt fra alle får oppfylt sine primære utdanningsønsker). Likevel er det solid dokumentert at det er betydelige forskjeller i rekrutteringen til høyere utdanning etter blant annet kjønn, familiebakgrunn og bosted. Mange av disse forskjellene er oppstått på et tidlig stadium i utdanningssystemet, og det er utviklet ulike forklaringer innenfor sosiologien, spesielt med hensyn til forskjeller etter sosial bakgrunn (Hansen, 1985). Forskjeller i rekruttering til utdanning er søkt forklart ved at ulike grupper i befolkningen tillegges utdanning ulik verdi (Hyman, 1953, Grøgaard, 1992); som et uttrykk for kultur og sosial reproduksjon (Bourdieu & Passeron 1977), eller som et resultat av rasjonelle valg (Boudon 1974, Breen & Goldthorpe 1997). Det ligger utenfor rammene av denne rapporten å gå dypere inn i disse temaene, men denne litteraturen belyser at utdanningsvalg er sterkt influert av sosiale mønstre, og illustrerer at lærestedenes muligheter til å påvirke valgene er begrenset. Utdanningssosiologiens fokus på sosial bakgrunn og samspillet mellom utdanningsvalg og muligheter i arbeidslivet understreker forhold som influerer på samspillet mellom etterspørsel etter utdanning og lærestedenes tilbud.

I denne rapporten er den regionale dimensjonen i tilbud og etterspørsel viet betydelig vekt, ikke minst fordi det synes å være store forskjeller i antall søkere per studieplass mellom læresteder (NOU, 2008: 3). Mens enkelte læresteder opplever god søkning, sliter andre med rekrutteringen, og dette synes særlig å være et problem for de mindre og perifert lokaliserte studiestedene. Når vi i Norge har etablert et så vidt geografisk spredt mønster av læresteder, henger det sammen med politiske mål om å utjevne de regionale forskjellene i rekrutteringen til høyere utdanning. En slik politikk er basert på en forutsetning om at studiesøkere tenderer til å søke seg til læresteder i nærheten av der de bor.

Det er da også klare sammenhenger mellom bosted og valg av lærested. Tidligere studier viser at nesten halvparten av studentene begynner å studere i hjemfylket (Næss & Støren, 2006), og om lag 30 prosent av søkerne søker bare opptak i hjemfylket (Opheim, 2003). Denne tendensen er sterkere blant eldre enn blant yngre søkere siden de eldre søkerne kan ha større problemer med å flytte fordi de er etablert med familie, jobb, egen bolig etc.

Det er mange grunner til å velge et lærested i hjemstedsregionen. Å studere nær hjemstedet kan redusere kostnadene ved at studentene kan bo hjemme i perioder av studiet, og dermed redusere opptaket av studielån (Opheim, 2003). Å flytte innebærer også sosiale kostnader ved at man bryter ut av etablerte sosiale nettverk. Endelig kan lettere tilgang til informasjon bety noe, blant annet gjennom informasjon fra bekjente som studerer på det aktuelle lokale lærestedet. Det må understrekes at slike preferanser gjelder for noen studenter, mens andre tvert om ønsker å flytte til et nytt sted.

1.2 Problemstillinger, data og metode

Den overordnede problemstillingen som undersøkes er lærestedenes respons på utviklingen i søkermarkedet. Konkret undersøker vi

- endringer i søkermønsteret til de ulike lærestedene
- i hvilken grad lærestedene tilpasser sitt utdanningstilbud til etterspørselen
- og hva som kjennetegner deres respons på endringer i etterspørsel.

Vi studerer samspillet mellom tilbud og etterspørsel ved å analysere søkning og lærestedenes programprofil i detalj. Søkning og opptak til høyere utdanning organiseres i Norge sentralt gjennom Samordna opptak (SO). Vi har unike data fra SO som inneholder informasjon om søkere til høyere utdanning fra 2003 til 2009, med blant annet informasjon om søkerens kjønn, alder, deres hjemstedskommune, og deres valg med hensyn til lærested og studieprogram. Denne rapporten har dermed også et formål i å sette sammen noen statistiske oversikter med nøkkeltall fra dette verdifulle datamaterialet. Om lærestedene har vi data på hvilke studieprogrammer de tilbyr og navn på disse, samt antall studieplasser på hvert av programmene.

Ved hjelp av deskriptive analyser studerer vi endringer i søkning og utdanningstilbud over tid, nærmere bestemt etter Kvalitetsreformen. Vi har ikke informasjon om søkerens motiver for å velge de utdanningene og lærestedene de gjør. Det foreligger heller ikke data om hvorfor lærestedene endrer eller ikke endrer sine programprofiler, om de ender markedsstrategi i løpet av den aktuelle perioden, eller hvorvidt de oppretter nye campus, som kunne ha bidratt til endring i søkertall. Studien er eksplorativ, og konkret har vi analysert endringer i søkermarkedet fra 2003 til 2009 med hensyn på:

- Utviklingen i antallet søkere over tid for universiteter og høyskoler
- Egenskaper ved søkerne som kjønn, alder, hjemstedskommune og hjemstedsregion
- Fordelingen av søkere til hvert lærested

1.2.1 Utvalg av læresteder

Basert på deskriptive analyser av utviklingen i søkere til hvert lærested har vi analysert i detalj utviklingen i enkelt læresteders programprofil for å se etter eventuelle mønstre i endring i søkning og endring i programprofil. Vi har valgt ut to grupper av læresteder. Den første består av læresteder som har hatt en spesielt stor økning i antall søkere fra 2003 til 2009, mens den andre gruppen består av læresteder som har opplevd å ha en nedgang i antall søkere i samme periode. De lærestedene vi ser spesielt på er altså valgt ut på bakgrunn av hvem som skilte seg mest ut. Det var også viktig at det var tilstrekkelig mange læresteder i hver gruppe slik at vi kunne gjøre sammenlikninger. I våre analyser er altså suksess definert som relative økning eller nedgang i antall søkere for det enkelte lærested, og ikke som søkere per studieplass. Vi har heller ikke tatt hensyn til andre suksesskriterier.

Vi har sammenliknet lærestedene innad i hver gruppe med hensyn til antall søkere, geografisk plassering, type institusjon, utdanningsprofil, og karakteristika ved søkerne.

1.2.2 Endringer i programprofil, definisjoner

I tillegg har vi altså undersøkt lærestedenes tendens til å skifte navn på studieprogrammer, og har karakterisert deres tilbøyelighet til å opprette nye studieprogrammer som “i liten grad”, “i noen grad”, og “i stor grad”. Vi har brukt følgende kriterier for å definere endring i programnavn som:

- I liten grad: 0 % - 33,3 % av programmene endret
- I noen grad: 33,4 % - 66,6 % av programmene endret
- I stor grad: 66,7 % - 100 % av programmene endret

Når det gjelder lærestedenes tendens til å opprette nye utdanningsprogrammer har vi brukt følgende kriterier:

- 1 vil si ingen nye programmer.
- 1,00 - 1,50: i liten grad.
- 1,51 – 2,00: i noen grad.
- 2,01 eller høyere: i stor grad.

Konkret har vi sett på:

- Hva som kjennetegner lærestedene som har den største økningen i antall søkere, med hensyn til antall søkere, geografisk plassering, type institusjon, programprofil, karakteristika ved søkerne, samt lærestedets tendens til å endre navn på utdanningsprogram og å opprette nye programmer
- Hva kjennetegner lærestedene som opplever en nedgang i antall søkere, med hensyn til størrelse, geografisk plassering, type institusjon, programprofil, karakteristika ved søkerne, samt lærestedets tendens til å endre navn på utdanningsprogram og å opprette nye programmer

1.2.3 Begrensninger

En helt sentral begrensning i denne analysen er datagrunnlaget – selv om Samordna Opptak registrerer og administrerer tilnærmet all søkning til høyere utdanning i Norge, omfatter ikke datagrunnlaget den samlede søkningen til lærestedene. Eksempelvis er det meste av søkningen til høyere grad (master) ikke i Samordna Opptak, heller ikke søkning til alle etter- og videreutdanningstilbud. Dette betyr at vi ikke har det samlede bildet av søkning til høyere utdanning – selv om vi dekker langt det meste av den.

Denne rapporten avgrensner seg til selve søker mønsteret, og går ikke inn på opptaket av studenter, dvs. om de har fått tilbud, tatt i mot tilbudet osv. Vi har også avgrenset oss fra å analysere forholdet mellom antall søkere og antall studieplasser som et mål på attraktivitet og selektivitet. En begrunnelse for dette, er at det antall plasser som er registrert i

Samordna opptak er en usikker størrelse. Kapasiteten justeres ofte i forhold til søkningen, og de enkelte lærestedene gjør dette på ulike måter som gjør forholdet mellom søkere og plasser til en lite presis og sammenliknbar størrelse, spesielt over tid. Våre analyser tar primært for seg endringer i søkning over tid ved de ulike lærestedene målt i relative tall.

En annen viktig avgrensning er at vi ikke har data på søkerens motiver for sine utdanningsvalg eller om motivasjonen lærestedene har for å endre på programprofilen. Det er derfor ikke mulig å slutte basert på denne studien at eventuelle endringer i programprofilen er et resultat av tilpasninger til søkermarkedet. Det er heller ikke mulig å si noe om hvordan lærestedets rekrutteringsstrategi eventuelt har influert på søkningen. En interessant analyse i denne sammenheng ville være å se på søkerens preferanser slik det kommer til uttrykk i deres første, andre og tredje valg av lærested.

For det tredje belyser vi ikke søkningen til enkeltstående utdanningsprogram samlet sett. Det betyr at vi ikke har sammenlignet eksempelvis utviklingen i søkningen til ingeniørutdanninga nasjonalt og sett dette i lys av utviklingen i søkningen til læresteder som tilbyr ingeniørutdanning. Denne rapporten belyser altså ikke utvikling i søkning til fag og utdanninger per se.

Til slutt må det nevnes at vi ikke heller diskuterer alternative rekrutteringsstrategier enn endring av programprofil. Vi ser altså ikke på alternative strategier lærestedene kan utvikle som å tiltrekke seg bestemte grupper av søkere – også fra utlandet – eksempelvis for å kompensere for sviktende søkning i det ordinære søkermarkedet. For å kunne belyse dette temaet ville vi behøve et tallgrunnlag som dekker hele søkningen – jfr. vårt innledende poeng i dette avsnittet.

1.3 Utviklingstrekk ved det norske opptakssystemet

I norsk sammenheng reguleres forholdet mellom søkere og læresteder i et sentralt opptakssystem for høyere utdanning (Samordna opptak). Opptak av studenter har en viktig funksjon i ethvert høyere utdanningssystem. Et opptakssystem skal sikre at studenter allokeres mest mulig effektivt til de studiene de har søkt på, og det skal sikre likebehandling og rettferdighet. Til et opptakssystem hører både de praktiske og tekniske rutinene for selve opptaket, og et sett av opptaksregler som først og fremst regulerer konkurransen, eller sagt på en annen måte: ordner køen av søkere i henhold til noen overordnede politiske prinsipper.

Selv om den politiske interessen rundt opptaket primært er knyttet til selve opptaksreglene, har også opptaksprosedyrene vært debattert, og da spesielt om opptaket skal være en sentral, nasjonal oppgave eller delegert til lærestedene. I Norge har opptaket av studenter stort sett vært institusjonenes eget ansvar, men med noen unntak, for eksempel var det lenge et nasjonalt opptak til lærerutdanningen. Etablering av en nasjonal opptakssentral ble

diskutert på 1970-tallet, men ble aldri noen realitet. Rundt 1990, da søkningen til høyere utdanning økte kraftig, ble det klart at det lærestedsbaserte opptaket hadde en rekke mangler. Det viktigste problemet var at studenter som ikke fikk studieplass ved ett lærested, ikke alltid ble formidlet til andre læresteder med tilsvarende studier med ledig kapasitet. Dessuten ble det klart at man trengte en nasjonal opptaksstatistikk for å få oversikt over søkningen. Den statistikken man hadde summerte bare opp antall søknader, uten at det var mulig å finne ut hvor mange individer som hadde søkt. Dessuten var det et behov for å rydde opp i et uoversiktlig landskap av ulike opptaksregler, som både gjorde opptaket lite oversiktlig, og som ikke sikret alle søkere like muligheter.

Også rundt 1990 var det stor motstand mot et sentralisert opptak. Lærestedene ønsket ikke å gi fra seg noe de betegnet som en viktig styringsrett: å bestemme hvilke søkere de ønsket å ta opp. Dette førte fram til etableringen av Samordna opptak (SO), som kombinerer fordelene med et sentralt system med et fortsatt lokalt ansvar. I korte trekk er rutinen i det samordna opptakssystemet slik:

- Søkerne sender én søknad til SO, med alternativer (lærested og studium) i prioritert rekkefølge
- Alle aktuelle papirer sender SO, vitnemål innhentes elektronisk
- Søknadsbehandling ved det lærestedet som søkeren søker som første prioritet
- Tilbudene sendes ut
- De som har fått tilbud må svare innen en bestemt frist
- En siste opptaksrunde lokalt med fordeling av ”restplasser”

Det viktigste i opptaksreglene er å finne metoder for å ordne ”køen” av søkere i henhold til politisk fastlagte kriterier. Basis er her regler for å beregne konkurransepoengene, der karakterer fra videregående danner kjernen.

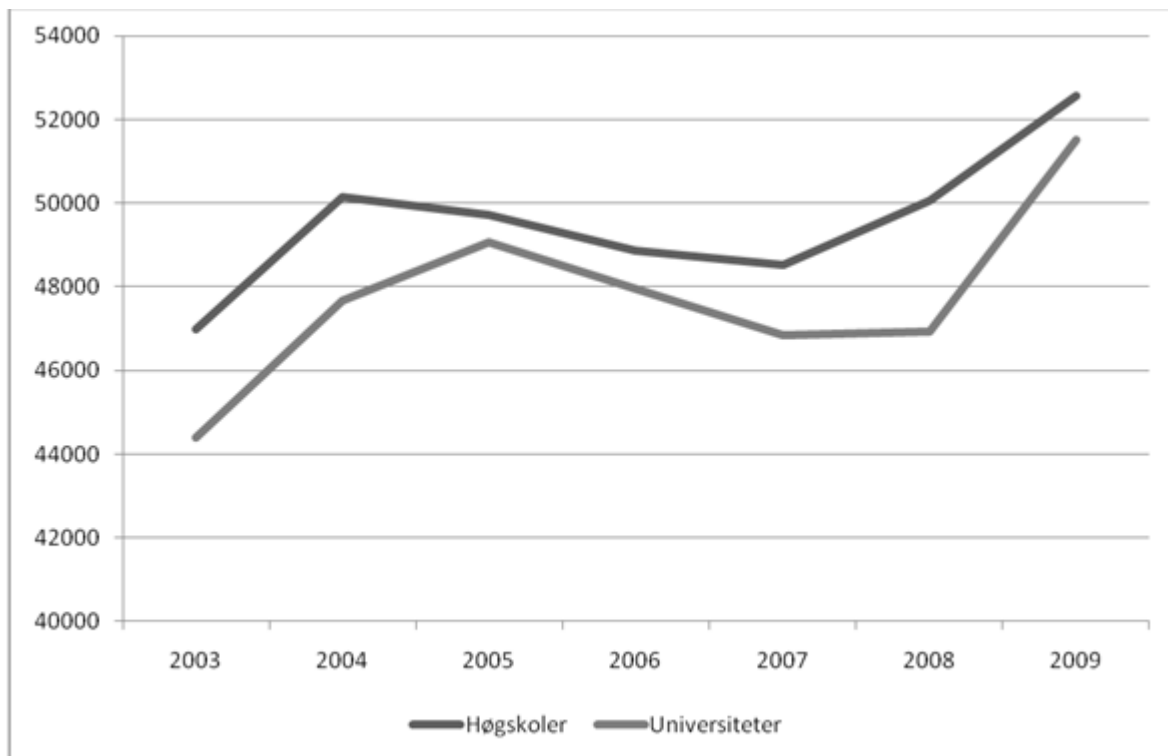
2 Utdanningstilbud og utdanningsetterspørse

I dette kapitlet undersøker vi endring i søkemønster over tid i perioden 2003 til 2009. Vi ser på den totale endringen i antall primærøkere til høyere utdanning i Norge, hvem søkerne er, hvor de kommer fra, samt hvor lærestedene får sine søkere fra.

2.1 Søkning til universiteter og høgskoler over tid

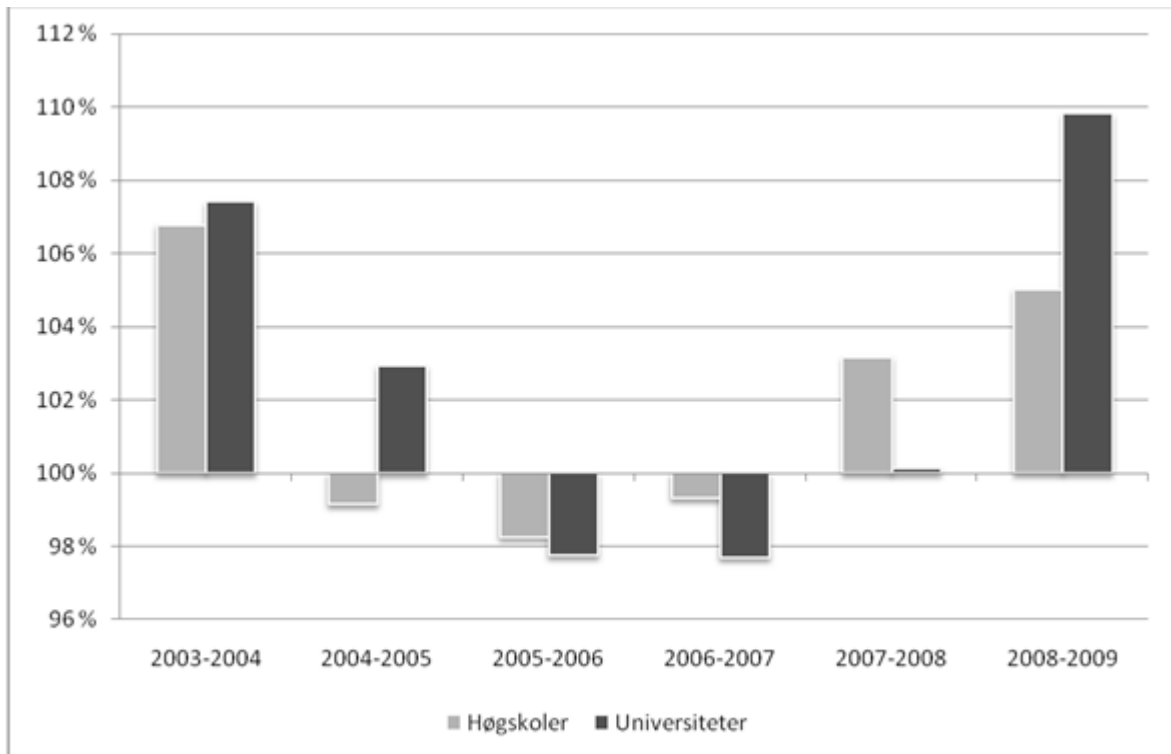
Det har vært relativt betydelige svingninger i søkertallene fra 2003 til 2009. Fra 2003 til 2005 økte det samlede søkertallet fra vel 91 000 til ca. 100 000, og universitetene hadde den sterkeste økningen. Deretter var tallet relativt stabilt fram til 2008, men i 2009 økte antall søkere til ca. 104 000. Søkertallet for 2010 lå på om lag samme nivå som 2009. Ser vi hele perioden under ett, økte søkertallet med 15 prosent.

Som Figur 2.1 viser, har samlet antall søkere til høgskoler i hele perioden vært høyere enn det har vært til universiteter. Figuren viser også at antallet søkere til høyere utdanning har gått litt i bølger de siste syv årene. Fra en økning fra 2003 til 2004-2005, fikk man en slak nedgang frem til 2007. På dette tidspunktet flater kurven ut for universitetene til 2008, mens den igjen stiger noe for høgskolene. Fra 2008 til 2009 stiger antallet tilsøkende for begge typene av læresteder, og kurven er særlig bratt for universitetene slik at forskjellen mellom antallet søkere til høgskoler og universiteter minsker. I 2008 var antallet søkere til høgskoler ca. 50 000, mens den til universitetene var ca. 47 000. Tilsvarende andeler for 2009 var ca. 52 500 for høgskolene og ca. 51 500 for universitetene.

Figur 2.1 Antall søkere til universiteter og høgskoler 2003-2009.

Figur 2.2 viser endring i antallet søkere til høgskoler og universiteter fra ett år til det neste. I likhet med den forrige figuren ser man at antallet søkere har hatt en særlig kraftig økning fra 2008 til 2009 for universitetene. Universitetene økte antallet søkere samlet sett med ca. 10 prosent fra 2008 til 2009, mens tilsvarende økning for høgskolene var ca. fem prosent.

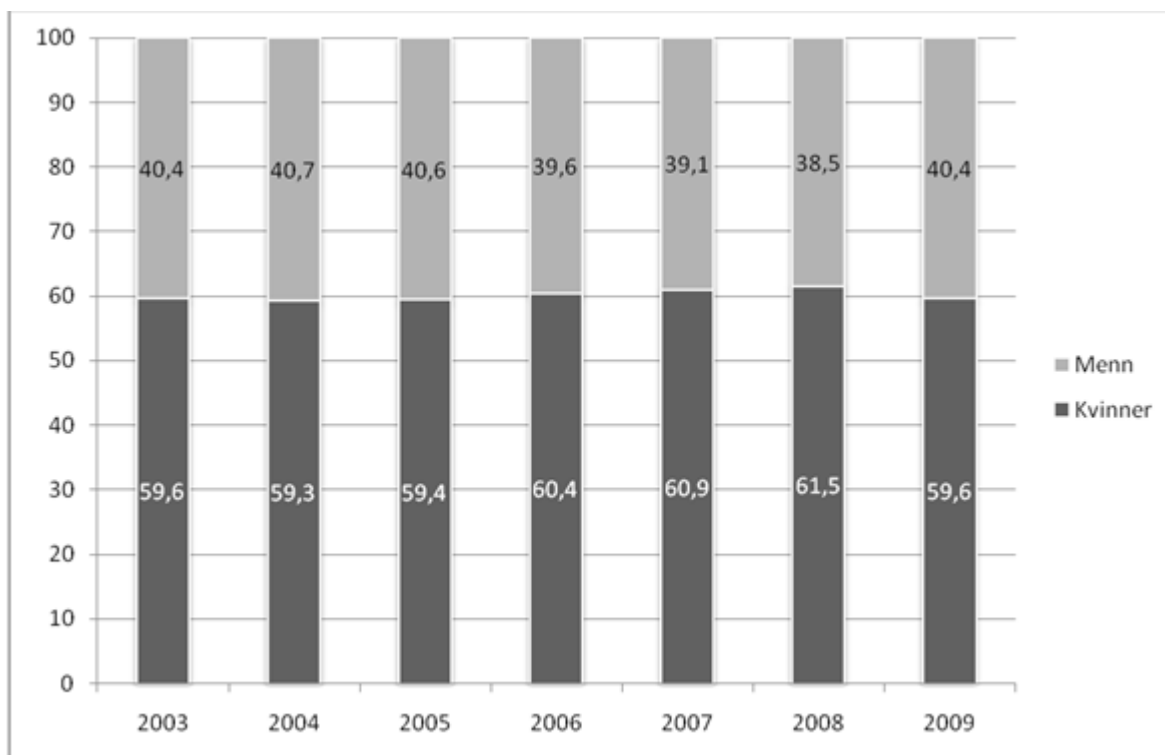

Figur 2.2 Endring i antall søkere fra ett år til det neste for universiteter og høgskoler 2003-2009. Prosent i forhold til foregående år

2.2 Hvem er søkerne?

Til tross for at vi finner at den totale søkningen til høyere utdanning har økt i løpet av perioden, finner vi få tendenser til aggressiv konkurranse mellom lærestedene. Andelen søkere til de ulike lærestedene har holdt seg relativt stabil, og når vi undersøker hvem søkerne er, finner vi også at søkerprofilene forblir nokså like fra år til år.

Som Figur 2.3 viser, er kvinneandelen blant søkerne stabil på rundt 60 prosent.

Figur 2.3 Søkere til høyere utdanning fra 2003 til 2009, etter kjønn. Prosentvise andeler

Fordelingen av søkere i de ulike aldersgruppene har også vært tilnærmet lik gjennom perioden, men det er verdt å merke seg at andelen søkere fra den yngste aldersgruppen har økt noe (Tabell 2.1). De fleste søkere til høyere utdanning befinner seg i den aller yngste aldersgruppen (21 år eller yngre). Denne aldersgruppen utgjør omtrent halvparten av alle søkerne. En ville kanskje tro at det særlig var de yngre søkerne som bidro til den sterke veksten fra 2008 til 2009, men det har vært en økning i alle aldersgrupper.

Tabell 2.1 Søkere til høyere utdanning fra 2003 til 2009, etter aldersgruppe. Prosentvise andeler

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
21 el yngre	43,9	44,0	45,3	46,5	48,5	50,1	48,7
22-23	17,0	16,6	16,3	16,2	16,0	15,5	15,4
24-25	10,7	10,4	10,3	10,0	9,6	9,1	9,6
26-29	10,9	11,0	10,6	10,2	9,8	9,5	10,1
30-39	11,9	12,3	12,0	11,5	10,8	10,3	10,6
40-49	4,7	4,7	4,7	4,6	4,5	4,3	4,5
50 el eldre	0,9	0,9	0,9	0,9	1,0	1,1	1,1
Totalt	100	100	100	100	100	100	100

I forhold til hvor søkerne kommer fra, og hvor de ulike lærestedene henter sine søkere, viser også disse analysene en tilsvarende stabilitet som vi har sett for kjønn og alder. Tabell 2.2 viser hvordan søkerne fordeler seg på de ulike hjemfylkene, og viser blant annet at ca 14 prosent av søkerne til høyere utdanning i 2009 kom fra Oslo, mens 1,5 prosent hadde hjemstedsadresse i Finnmark. Ellers viser tabellen at andelen søkere fra utlandet har økt noe i løpet av perioden, fra 0,5 til 1,8 prosent.

Tabell 2.2 Søkere til høyere utdanning fra 2003 til 2009, etter hjemstedsfylke. Prosentvise andeler

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
utlandet	0,5	0,5	1,5	0,5	1,6	2,0	1,8
Østfold	4,6	4,3	4,5	4,6	4,7	4,6	4,7
Akershus	9,0	9,2	9,4	9,8	9,9	10,2	10,5
Oslo	12,3	12,8	13,0	12,9	13,7	13,7	14,1
Hedmark	3,7	3,6	3,6	3,6	3,5	3,5	3,5
Oppland	3,6	3,5	3,5	3,6	3,5	3,4	3,5
Buskerud	4,5	4,5	4,4	4,6	4,5	4,6	4,6
Vestfold	4,1	4,1	4,1	4,2	4,2	4,1	4,2
Telemark	3,7	3,5	3,3	3,5	3,3	3,3	3,2
Aust-Agder	2,5	2,4	2,3	2,3	2,1	2,1	1,9
Vest-Agder	4,1	4,0	3,7	3,7	3,3	3,3	3,3
Rogaland	8,7	8,9	8,8	8,7	8,5	8,4	8,1
Hordaland	10,0	10,1	10,5	10,6	10,6	10,5	10,6
Sogn og Fjordane	2,7	2,5	2,5	2,5	2,5	2,3	2,4
Møre og Romsdal	5,8	5,8	5,5	5,6	5,1	5,3	4,9
Sør-Trøndelag	6,4	6,5	6,3	6,4	6,6	6,8	6,8
Nord-Trøndelag	3,2	3,1	2,9	2,9	2,8	2,7	2,6
Nordland	5,1	5,2	5,0	4,9	4,6	4,5	4,3
Troms	3,7	3,7	3,4	3,4	3,4	3,4	3,5
Finnmark	1,7	1,8	1,7	1,7	1,5	1,5	1,5
<i>Totalt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Fordelt på landsdel viser Tabell 2.3 at omtrent halvparten av alle søkerne til høyere utdanning kom fra kommuner på Østlandet. Fordelingen av søkere på de ulike landsdelene har også vært stabil gjennom perioden fra 2003 til 2009, men med en viss økning for Østlandet sin del.

Tabell 2.3 Søkere til høyere utdanning fra 2003 til 2009, etter hjemstedsregion. Prosentvise andeler

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
utlandet	0,5	0,5	1,5	0,5	1,6	2,0	1,8
Østlandet	45,5	45,6	45,9	46,8	47,3	47,3	48,2
Sørlandet	6,6	6,4	6,0	6,0	5,5	5,3	5,3
Vestlandet	27,2	27,2	27,4	27,4	26,8	26,5	26,0
Midt-Norge	9,7	9,5	9,2	9,3	9,4	9,5	9,4
Nord-Norge	10,5	10,8	10,0	10,0	9,5	9,3	9,3
<i>Total</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Ser man på hvilken region søkerne søker seg til (Tabell 2.4), finner man at lærestedene på Østlandet tiltrekker seg nesten halvparten av alle søkerne til høyere utdanning, mens lærestedene på Vestlandet tiltrekker seg en fjerdedel, og de i Midt-Norge tett opp mot en femtedel. Lærestedene lokalisert lengst sør og lengst nord i landet får til sammen ca 10 prosent av alle søkerne. Fordelingen er svært stabil over tid.

Tabell 2.4 Søkere til høyere utdanning fra 2003 til 2009, etter hvilken landsdel lærestedet de søker seg til er lokalisert. Prosentvise andeler

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Østlandet	45,1	45,9	46,0	45,9	46,3	46,4	46,4
Sørlandet	5,3	4,8	4,5	4,6	4,2	4,2	4,4
Vestlandet	25,9	25,5	26,2	25,6	25,7	25,0	25,2
Midt-Norge	16,8	16,2	16,3	17,1	17,2	17,6	17,2
Nord-Norge	6,9	7,5	7,1	6,8	6,5	6,8	6,9
<i>Total</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

2.3 Hvor henter lærestedene sine søkere fra?

I denne delen av analysen har vi undersøkt hvor stor andel av søkerne til de ulike lærestedene¹ som kommer fra henholdsvis eget fylke, fra egen region og fra andre steder i landet eller utlandet.

Universitetet i Agder (UIA)², som er det eneste offentlige lærestedet på Sørlandet, henter 40 prosent av søkerne fra andre deler av landet. Dette er en nokså stor andel sammenliknet med de fleste andre læresteder, men Sørlandet er også en spesiell landsdel med bare to fylker og nokså lavt folketall, slik at det er relativt få personer å ta av i egen landsdel.

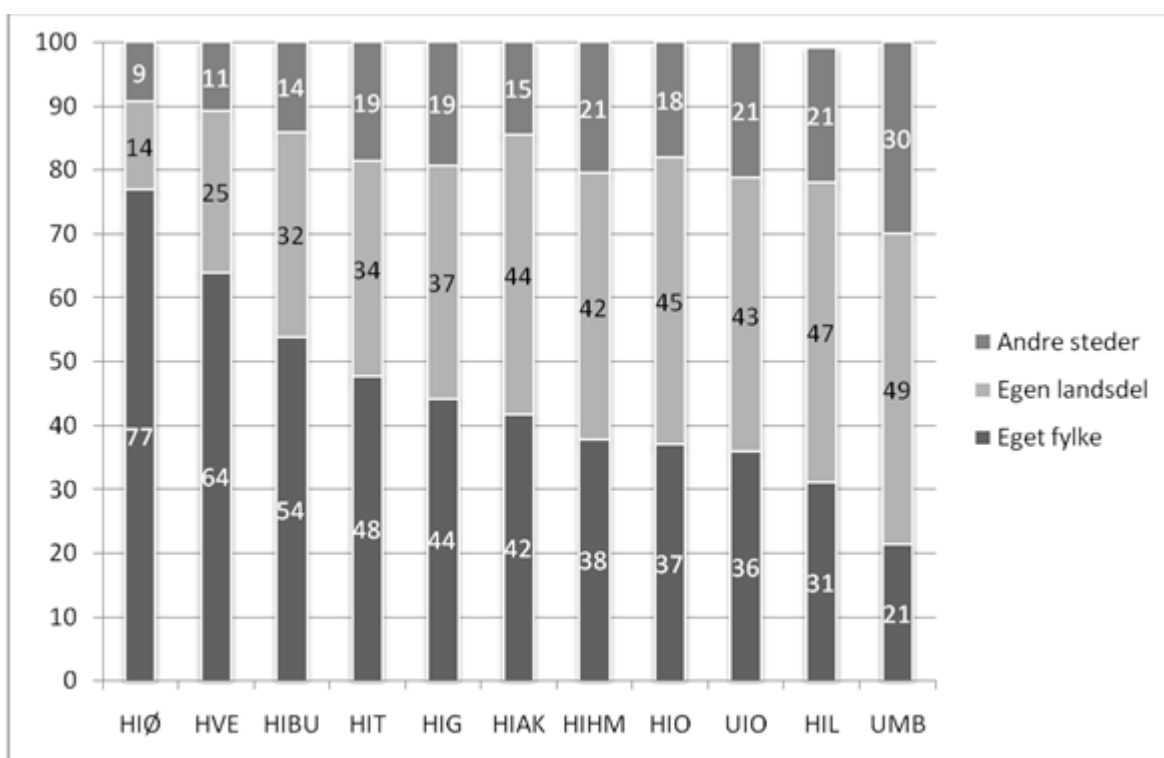
¹ I figurer og tabeller brukes forkortelser på lærestedsnavn. Se fullstendig oversikt over disse forkortelsene i vedlegget (Tabell V.1).

² Høgskolen i Agder frem til 1. september 2007.

Samtidig er Universitetet i Agder en relativt stor institusjon, med et bredt og mangfoldig studietilbud.

I Figur 2.4 kan man se hvor Østlandslærestedene³ hentet sine søkere fra i 2009.

Fordelingene mellom de tre gruppene av søkere (fra samme fylke som lærestedet ligger i, fra samme region eller fra andre deler av landet eller utlandet) er nokså likt for de fleste av lærestedene. De fleste læresteder henter ca. 30 til 50 prosent av søkerne fra eget fylke, 40-50 prosent fra andre fylker på Østlandet og ca. 15-20 prosent fra andre deler av landet eller utlandet. Enkelte læresteder skiller seg imidlertid ut fra de andre. En av disse er Høgskolen i Østfold (HIØ), som har en svært fylkeslokal rekruttering sammenliknet med de andre lærestedene på Østlandet. I motsatt ende finner vi Universitetet for miljø- og biovitenskap (UMB), hvor bare 21 prosent av søkerne kommer fra eget fylke.

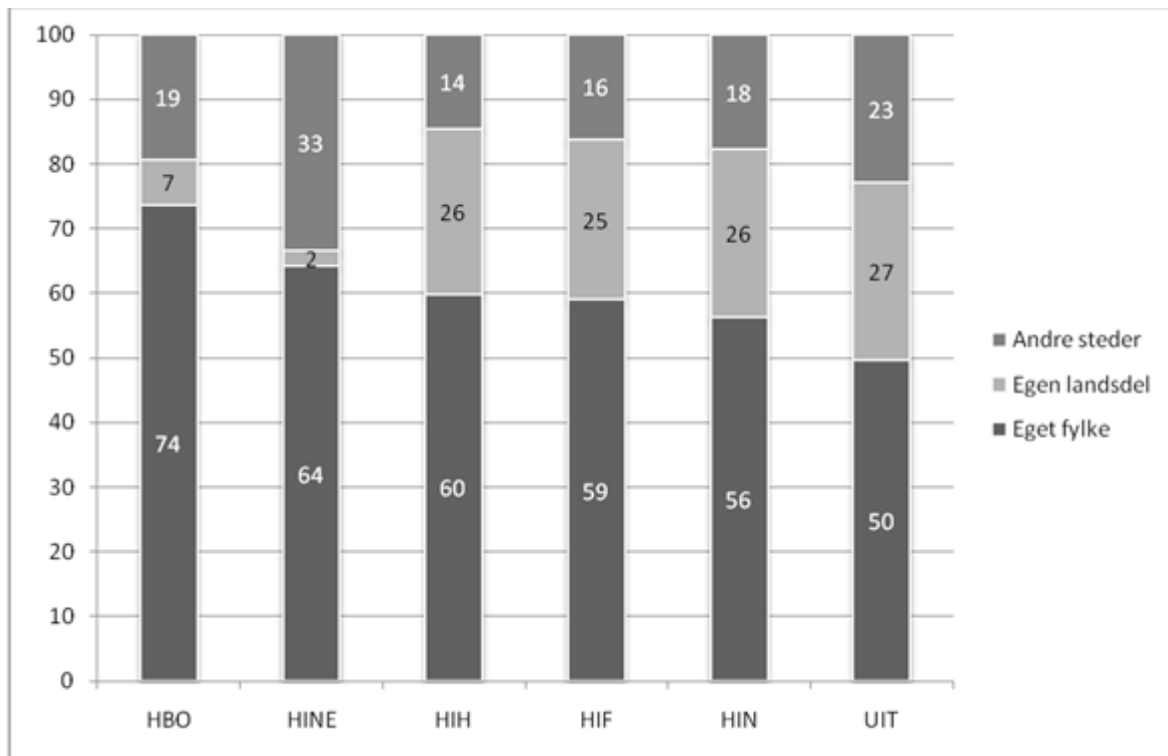

Figur 2.4 Andeler søkere til læresteder på Østlandet i 2009, etter eget fylke, egen region og andre steder. Prosent

Ser vi videre på Nord-Norge (Figur 2.5), finner vi et noe annet mønster enn vi gjorde på Østlandet. Mens de fleste Østlandslærestedene rekrutterte 40-50 prosent av søkerne fra andre fylker i egen landsdel, kommer ikke lærestedene i Nord-Norge opp i en like høy andel fra denne søkergruppen. De fleste av lærestedene nordpå får bare ca 25 prosent av søkerne fra andre fylker i landsdelen. Slike forskjeller kan ha demografiske forklaringer. Østlandet

³ Se også Tabell V.2 i vedlegget for en samlet oversikt over hvor de ulike regionenes søkere kommer fra i perioden 2003 til 2009.

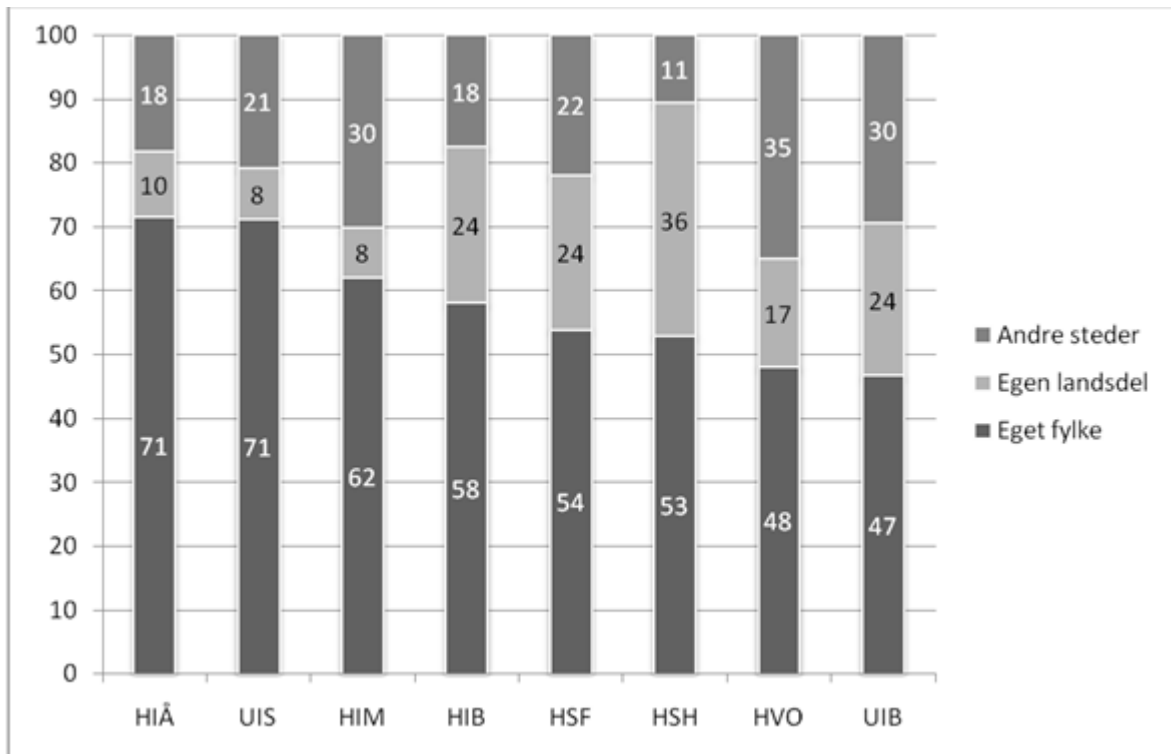
har for eksempel flere fylker i landsdelen enn Nord-Norge har, i tillegg til at befolkningstallene er høyere i den førstnevnte landsdelen. Det blir dermed flere personer å rekruttere fra egen landsdel enn utenfor for Øslandets del enn for Nord-Norges.

Figur 2.5 Andeler søkere til læresteder i Nord-Norge i 2009, etter eget fylke, egen region og andre steder. Prosent

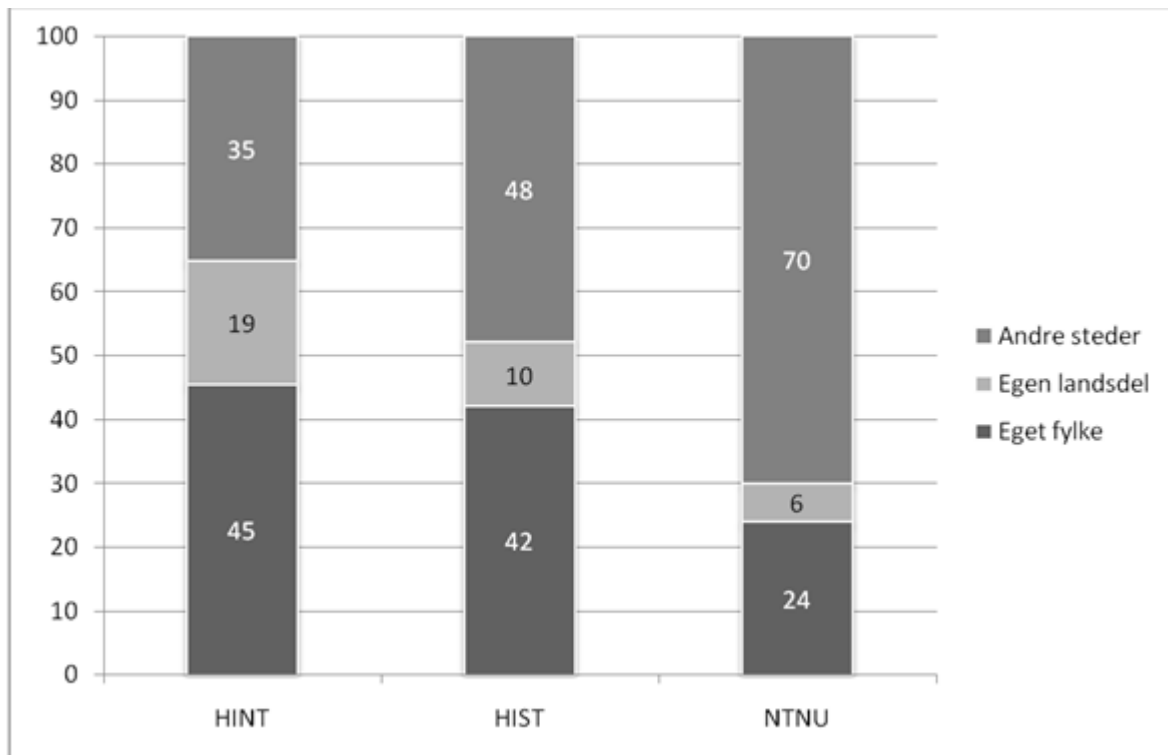
Høgskolen i Bodø (HBO) har en svært høy andel av sine søkere fra eget fylke, og skiller seg dermed ut fra de andre lærestedene i Nord-Norge. Høgskolen i Nesna (HINE), som har en tredel av søkerne fra andre deler av landet og utlandet, gjør det samme. HINE har dessuten en svært liten andel av søkerne fra egen landsdel utenom eget fylke, slik at bildet blir at enten kommer søkerne fra Nordland eller så kommer de ikke fra Nord-Norge i det hele tatt. HINE tiltrekker seg altså svært få søkere fra andre fylker i egen landsdel sammenliknet med de andre lærestedene i Nord-Norge.

Når det gjelder Vestlandet, viser Figur 2.6 at bildet er enda mer sammensatt enn for de to førstnevnte landsdeler. Det er vanskeligere å se et tydelig mønster her. Høgskolen i Ålesund (HIA) og Universitetet i Stavanger (UIS) er svært fylkeslokale i forhold til de andre lærestedene i denne landsdelen. Begge har over 70 prosent av søkerne fra egen landsdel, og svært få fra andre fylker i egen region. Et annet lærested som skiller seg ut på Vestlandet er Høgskolen i Volda (HVO), med en andel på 35 prosent søkere fra steder utenfor egen landsdel.

Figur 2.6 Andeler søkere til læresteder på Vestlandet i 2009, etter eget fylke, egen region og andre steder. Prosent

Midt-Norge (Figur 2.7), er i utgangspunktet også nokså annerledes enn Østlandet og Vestlandet. Det er bare tre læresteder i landsdelen, og NTNU har en ganske annerledes profil enn de andre universitetene. Rekrutteringsprofilene til lærestedene i Midt-Norge blir dermed nokså forskjellig fra de fleste læresteder i de andre landsdelene. NTNU rekrutterer nasjonalt (på grunn av sivilingeniørstudiet). Hele 70 prosent av søkermassen til NTNU er fra steder utenfor trøndelagsfylkene. For de to høgskolene sin del, rekrutterer disse personer fra sine respektive fylker eller fra andre landsdeler. Personer i Sør-Trøndelag velger altså i liten grad å studere i Nord-Trøndelag, og omvendt.

Figur 2.7 *Andeler søkere til læresteder i Midt-Norge i 2009, etter eget fylke, egen region og andre steder. Prosent*

Som vi har sett, er det til dels stor variasjon mellom enkelte læresteder i hvor hovedvekten av søkerne kommer fra. Noen er først og fremst regionale eller fylkeslokale, mens enkelte rekrutterer en betydelig andel av sine søkere fra andre deler av landet (eller utlandet). Tendensen er likevel klar; søkerne til høyere utdanning i Norge søker seg i stor grad til et lærested i nærheten av der de bor. Unntakene er lærestedene som har studietilbud som de er mer eller mindre alene om, som for eksempel NTNU og UMB. Om søkerens preferanse for læresteder i nærheten er sterk og stabil over tid, begrenser det lærestedenes reelle muligheter for å tiltrekke seg søkere utenfor kjerneområdet, med mindre de etablerer unike og attraktive tilbud.

2.4 Vil "alle" til byen?

I denne delen av rapporten vil vi belyse påstanden om at "alle" vil til byen. Blant annet i en norsk offentlig utredning fra 2008 (NOU, 2008: 3) (Stjernø-utvalgets innstilling) fokuseres det på at "det urbane trekker", og at man de senere årene har sett en klar tendens til at de unge søker seg til studiemiljøene i de store byene mens høgskoler i mindre byer og tettsteder sliter med rekrutteringen. Det vises til at lærestedene i de største byene i gjennomsnitt hadde hatt 2,6 primærøkere per studie plass i perioden 2002-2006, sammenliknet med et gjennomsnitt for de statlige høgskolene på 1,6 søkere per studie plass.

Urbanisering og unge menneskers preferanser for de store byene hevdes å være en rammefaktor for denne utviklingen (NOU, 2008: 3: 27-28).

Utrekningene det vises til, både i Stjernø-utvalgets innstilling og tendensen i våre analyser, gir et bilde av at læresteder i mindre tettbebygde strøk sliter mer med rekrutteringen enn læresteder i de større byene og mer befolkede områdene av landet. Vi er imidlertid usikre på om lærestedene i mer rurale strøk sliter fordi ”alle” foretrekker by fremfor land. Kan det være slik at lærestedene i de største byene har en betydelig større andel søkere per lære plass sammenliknet med læresteder andre steder nettopp fordi de er plassert i områder som er tett befolket? Kan det være slik at sammenhengen mellom høyt antall søkere per studie plass og lærested plassert i stor by altså heller skyldes at alle vil *bli* i byen, og ikke nødvendigvis at alle vil *til* byen.

Vi har undersøkt denne sammenhengen ved å sammenlikne andelen søkere som søker seg til læresteder i en av de to største byene i Norge, altså enten i Oslo eller Bergen, etter hvor søkerne kommer fra. I disse analysene er alle læresteder tatt med, det vil si at også private læresteder og vitenskapelige høgskoler er inkludert, i tillegg til universiteter og statlige høgskoler. Søkerne er delt inn i tre grupper av sentralitet avhengig av hvor nærme hjemstedskommunen er lokalisert i forhold til Oslo og Bergen. De ”urbane søkere” kommer fra Stor-Oslo⁴ eller Bergensregionen⁵. De ”halvurbane søkere” kommer fra Akershus, Buskerud, Oppland og Østfold (alle kommuner utenom dem som inngår i Stor-Oslo), fra Hordaland (utenom dem som tilhører Bergensregionen), samt fra Vestfold, Hedmark, Sogn og Fjordane og Rogaland. Resten av søkerne er plassert i gruppen ”andre søkere”, altså søkere fra Agder-fylkene, Telemark, Møre og Romsdal, Trøndelags-fylkene og Nord-Norge.

Tabell 2.5 Andel søkere til læresteder i Oslo eller Bergen i forhold til andre steder, etter grad av urbanitet (hjemstedskommune). Horisontal prosentuering

	Oslo eller Bergen	Andre steder
Urbane søkere	67,6	32,4
Halvurbane søkere	37,1	62,9
Andre søkere	19,4	80,6
Totalt	44,4	55,6

⁴ Kommunene Oslo, Lørenskog, Nittedal, Rælingen, Skedsmo, Enebakk, Nesodden, Oppgård, Ski, Bærum, Aurskog-Høland, Eidsvoll, Fet, Gjerdrum, Hurdal, Nannestad, Nes, Sørum, Ullensaker, Lunner, Asker, Hurum, Røyken, Frogn, Vestby, Ås, Askim, Eidsberg, Hobøl, Marker, Rømskog, Skiptvet, Spydeberg og Trøgstad.

⁵ Kommunene Bergen, Austevoll, Askøy, Fjell, Fusa, Os, Osterøy, Samnanger, Sund, Vaksdal og Øygarden.

Av Tabell 2.5 kan man se at andelen som søker seg til et lærested i en av Norges to største byer synker med graden av periferi. Mens 68 prosent av de ”urbane” søkerne søker seg til et lærested i Oslo eller Bergen er tilsvarende andel for de ”halvurbane” og ”andre søkere” henholdsvis 37 og 19 prosent. Det ser med andre ord ikke ut til at ”alle” vil til de største byene, men heller at mange vil forbli i byen, og at det er dette som gjør at en del læresteder i mer perifere strøk sliter med rekrutteringen sammenliknet med læresteder i de største byene. Interessant er det også at andelen fra Stor-Oslo og Bergensregion som søker seg til læresteder utenfor Oslo eller Bergen er større (32 prosent) enn andelen andre søkere som søker seg til Oslo eller Bergen (19 prosent). Dette kan fortolkes som at det ikke er entydig at studenter strømmer vekk fra utkantstrøkene, og til de største byene. En større andel søker seg faktisk den motsatte veien. Dette mønsteret har dessuten vært temmelig stabilt i perioden 2003 til 2009, og det vises dermed ingen klar tendens til urbanisering i søkermønsteret.

3 Hvem har fått være med på oppturen?

Til tross for at vi finner stor grad av stabilitet i søkningen til høyere utdanning i Norge, er det likevel noen som hevder seg i større grad enn andre når det gjelder å tiltrekke seg søkere. I dette kapitlet ser vi på forskjeller i søkemønster og ending i søkertall mellom ulike læresteder.

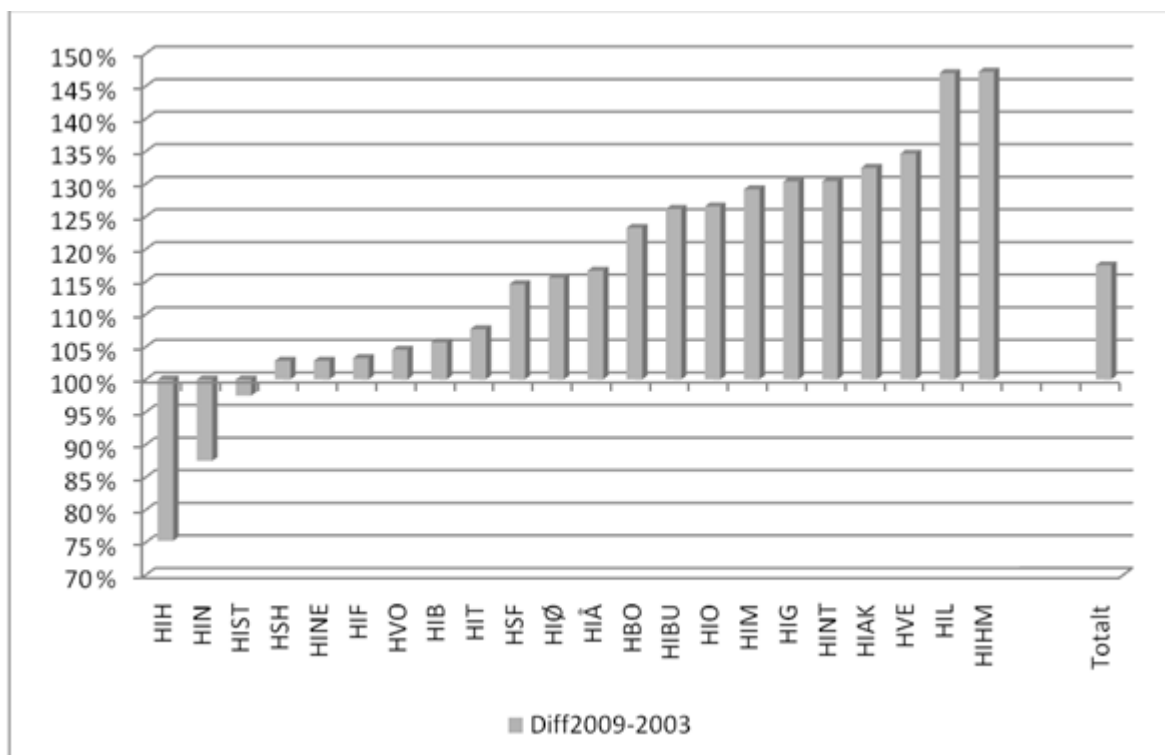
Vi studerer endringer i tilsøkning ved å se på relative endringer i antall søkere pr lærested. Disse analysene kan gi andre resultater enn dersom man for eksempel hadde sett på lærestedenes endringer i antall søkere pr studieplass, eller om man hadde undersøkt lærestedenes relative markedsandeler i det totale søkermarkedet. Hvert enkelt lærested kan anlegge et annet perspektiv enn vi gjør her. Vi har valgt et annet mål på posisjon i søkermarkedet enn søkere pr studieplass fordi vi antar at studieplass er en noe fleksibel størrelse der lærestedene til en viss grad sannsynligvis kan justere studieplasser etter tilsøkning.

3.1 Søkning til de statlige høgskolene

Vi har sett at det totale antallet søkere til høyere utdanning i Norge har økt i løpet av perioden 2003 til 2009. Analysene viser imidlertid at enkelte læresteder har opplevd nokså kraftige svingninger i søkningen⁶ i løpet av perioden. Dette gjelder for eksempel for Høgskolen i Nesna (HINE), som kom desidert dårligst ut i 2009. I løpet av perioden 2003 til 2009 har det nesten vært slik at det de ”vinner” ett år, taper de det neste og så videre. For å måle lærestedenes suksess på søkermarkedet har vi her derfor valgt å sammenlikne den enkelte høgskoles søkertall i 2003 med deres søkertall i 2009.

Figur 2.1 viser relativ endring i antall søkere fra 2003 til 2009 for hver av de statlige høgskolene. Ser man eksempelvis hele perioden under ett, viser det seg faktisk at antallet søkere til HINE er tilnærmet likt i 2009 som det var i 2003.

⁶ Se figurer i vedlegget (Figur V.1-Figur V.22).

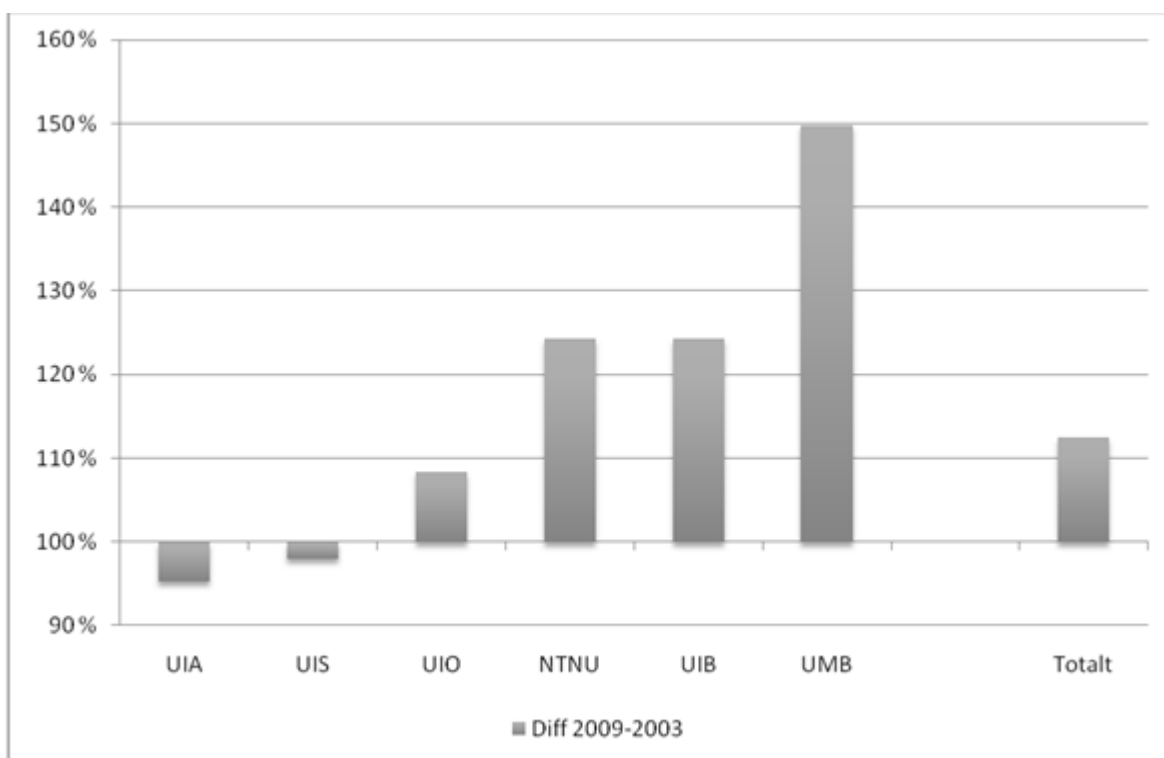
Figur 3.1 Endring i antall søkere til statlige høyskoler i 2009 sammenliknet med 2003. Prosent i forhold til 2003.

Derimot ser man av tabellen at Høgskolen i Harstad (HIH) og Høgskolen i Narvik (HIN) har mistet søkere i løpet av perioden 2003 til 2009. Sammenlikner man antallet søkere til HIH i 2003 i forhold til 2009 viser det seg at disse er redusert med hele 25 prosent. I så måte fremgår det at for eksempel HIH kan ha større utfordringer i søkermarkedet enn HINE. HINE og de resterende 11 lærestedene som ligger under gjennomsnittet (totalen) kan man likevel også si at står overfor utfordringer i søkermarkedet, fordi de har hatt en mindre økning enn den totale for alle lærestedene. Disse har ikke fått være med på oppturen i samme grad som de andre, og har så ledes tapt markedsandeler.

Figur 3.1 viser også hvilke læresteder som virkelig har lyktes i å kapre søkere i løpet av perioden 2003 til 2009. De to høyskolene som øker mest i antallet søkere, dersom man ser hele perioden under ett, er Høgskolen i Lillehammer (HIL) og Høgskolen i Hedmark (HIHM). Begge med en økning på ca 47 prosent. Også Høgskolen i Vestfold (HVE) har opplevd en betydelig økning i sitt søkertall i løpet av perioden.

3.2 Søkning til universitetene

Som for høyskolene, finner vi variasjoner med hensyn til svingning i søkertall fra ett år til det neste i perioden 2003 til 2009 for de ulike universitetene⁷. For Universitetet for miljø- og biovitenskap (UMB) og Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) har det vært en økning i antall søkere de siste årene, mens de resterende universitetene har hatt en nedgang de siste årene for så å få en økning fra 2008 til 2009. Sammenlikner man tilsøkningen i 2003 med 2009, som vist i Figur 3.2⁸, ser man blant annet at Universitetet i Agder (UiA) og Universitetet i Stavanger (UiS) har hatt en nedgang i antall søkere i denne perioden. Den store vinneren er UMB som har hatt en økning i tilsøkningen på 50 prosent fra 2003 til 2009. Blant de gamle breddeuniversitetene kommer NTNU og UiB prosentvis best ut i hele perioden, begge med en økning på ca 25 prosent. Det må allikevel også nevnes at en økning på åtte prosent for Universitetet i Oslo sin del innebærer en betydelig økning i antall søkere, med tanke på at dette lærestedet er dobbelt så stort som NTNU og UiB.

Figur 3.2 Endring i antall søkere til universiteter i 2009 sammenliknet med 2003. Prosent i forhold til 2003.

⁷ Se figurer i vedlegget (Figur V.23-Figur V.29).

⁸ Universitetet i Tromsø er holdt utenfor pga fusjonen med Høgskolen i Tromsø.

3.3 Læresteder som mister søkere fra 2003 til 2009

Til tross for at de fleste lærestedene opplever en økning i antall søkere i løpet av perioden, fra 2003 til 2009, er det likevel fem læresteder som opplever en nedgang i antall søkere i denne perioden. Som Tabell 3.1 viser er disse Høgskolene i Harstad (HIH), Narvik (HIN) og Sør-Trøndelag (HIST) og to av de nye universitetene; Universitetet i Agder (UIA) og Universitetet i Stavanger (UIS). Vi er interessert i å se om det er noen fellestrekk mellom disse som kan være med å forklare nedgangen i relative søkerandeler (se også Frølich et al., 2010b).

Tabell 3.1 Læresteder som opplever nedgang i antall søkere fra 2003 til 2009

Læresteder som opplever nedgang i antall søkere						
Lærested		HIH	HIN	HIST	UIA	UIS
Antall søkere (2009)		428	231	4 956	4 278	4 669
Geografisk plassering	Storby	Nei	Nei	Nei	Ja	Ja
	Region	Nord	Nord	Midt	Sør	Vest
Institusjonstype		Høgskole	Høgskole	Høgskole	Nytt universitet	Nytt universitet
Tilpassing av utdanningsprofil	Nye programmer ⁹	I liten grad	I noen grad	I liten grad	I liten grad	I liten grad
	Endring av studienavn ¹⁰	I noen grad	I noen grad	I liten grad	I noen grad	I noen grad
Søkere(2009)	Kjønn: Kvinner	74 %	38 %	60 %	62 %	60 %
	Alder: 21 år eller yngre	27 %	39 %	53 %	54 %	49 %
	Alder: 30-39 år	22 %	19 %	7 %	10 %	11 %
	Geografi: Fra lærestedets eget fylke	60 %	56 %	42 %	39 %	71 %
	Geografi: Fra lærestedets egen region	26 %	26 %	10 %	21 %	8 %

Allerede ved første øyekast viser det seg imidlertid at lærestedene som mister søkere er svært forskjellige. De er blant annet lokalisert både i noen av de største byene og i mer rurale strøk, og de sprer seg ut over flere deler av landet. Lærestedene som mister søkere varierer i størrelse, fra ca 250 søkere til tett oppunder 5000 søkere. Noen av dem har mange studietilbud, og oppretter stadig nye, mens andre har få tilbud, og legger sjelden til

⁹ Relativ ending i antall studieprogrammer i løpet av perioden 2003 til 2009. 1=ingen endring. 1,00-1,50 = I liten grad. 1,51-2,00 = I noen grad. 2,01-< = I stor grad.

¹⁰ Andel av studieprogrammene som i løpet av perioden 2003 til 2009 har skiftet navn. 0 % -33,3 % av studieprogrammene = I liten grad. 33,4 % - 66,6 % = I noen grad. 66,7 % – 100 % = I stor grad.

nye studieprogrammer. Det er også slik at det både er høgskoler og nye universiteter blant lærestedene som opplever en nedgang i antall søkere.

Når det gjelder i hvilken grad disse lærestedene tilpasser sine studieprogramprofiler, kan det vektlegges at lærestedene som mister søkere ikke gjør dette i særlig grad. Vi finner imidlertid at enkelte av dem tilbyr et bredt spekter av studieprogrammer, og av og til oppretter enkelte nye studietilbud, mens andre har et mye mindre og mer stabilt studietilbud.

Lærestedene som opplever en nedgang i antall søkere har allikevel det til felles at de fleste har et relativt bredt spekter av studietilbud, og tilbyr både profesjonsstudier og mer generelle utdanninger. Ingen av dem er altså særlige unike. Lærestedene som opplever å miste søkere har alle sykepleierutdanninger i sine tilbud. I tillegg har fire av fem programmer innen andre store faggrupper som ingeniør og allmennlærer, samtidig som de tilbyr diverse andre profesjonsutdanninger og mer generelle utdanninger. Til felles har de blant annet at de fleste mister en god del søkere innenfor noen av de samme fagområdene, for eksempel innenfor relativt store utdanningsgrupper som sykepleierutdanninger, allmennlærerutdanninger og sosialfaglige tilbud som vernepleier og sosionom. Blant de fire lærestedene som har den største økningen i antall søkere, som vi etter hvert skal se nærmere på, ser det derimot ut til at det stort sett har vært en økning i antall søkere til tilsvarende studieprogrammer fra 2003 til 2009.

HIST er kanskje det lærestedet som skiller seg mest ut blant dem som opplever en nedgang i relative søkerandeler, fordi de tilbyr en del studieprogrammer som de andre som mister søkere ikke gjør, for eksempel ergoterapeut-, radiograf- og audiografutdanninger. HIST opplever nedgang i antall søkere til disse utdanningene, samtidig som de som det eneste av lærestedene som mister søkere har fått en økning i antallet søkere til sykepleier- og vernepleierutdanninger.

Det er med andre ord nokså vanskelig å se et klart mønster som kan være med å forklare hvorfor akkurat disse lærestedene har mistet søkere i denne perioden. Hva så med lærestedene som opplever en særlig stor økning i antall søkere? Er det mulig å få øye på noe som kan minne om en ”vinnerstrategi”?

3.4 Læresteder som øker mest fra 2003 til 2009

De fleste lærestedene har altså hatt en økning i antall søkere fra 2003 til 2009, men det er fire læresteder som skiller seg ut ved å ha en særlig stor økning. Til forskjell fra de som har hatt en nedgang i søkerantall, er alle de fire som opplever den største økningen lokalisert på Østlandet og ingen av dem ligger i tilknytning til noen av de største byene; Høgskolene i Lillehammer (HIL), Hedmark (HIHM) og Vestfold (HVE) og Universitetet for miljø- og biovitenskap (UMB) (Tabell 3.2).

Tabell 3.2 Læresteder som opplever den største økningen i antall søkere fra 2003 til 2009

Lærested som opplever den største økningen i antall søkere					
Lærested		HIHM	HIL	HVE	UMB
Antall søkere (2009)		2 398	2 149	1 924	1 288
Geografisk plassering	Storby	Nei	Nei	Nei	Nei
	Region	Øst	Øst	Øst	Øst
Institusjonstype		Høgskole	Høgskole	Høgskole	Nytt universitet
Tilpassing av utdanningsprofil	Nye programmer ¹¹	I stor grad	I stor grad	I stor grad	I noen grad
	Endring av studienavn ¹²	I liten grad	I noen grad	I noen grad	I noen grad
Søkere(2009)	Kjønn: Kvinner	60 %	64 %	60 %	53 %
	Alder: 21 år eller yngre	37 %	45 %	40 %	53 %
	Alder: 30-39 år	18 %	10 %	16 %	7 %
	Geografi: Fra lærestedets eget fylke	38 %	31 %	64 %	21 %
	Geografi: Fra lærestedets egen region	42 %	47 %	25 %	49 %

De fire lærestedene med størst økning i antall søkere er dessuten nokså like i størrelse, med ca 2000 søkere i 2009. UMB har noe færre søkere, men kan tenkes å være en vinner blant annet fordi de har såpass unike studietilbud.

I motsetning til lærestedene som har hatt en nedgang i antall søkere, justerer de tre høgskolene som har hatt en økning sine utdanningsprofiler i nokså betydelig grad. I løpet av perioden har de blant annet opprettet en god del deltids- og årsstudier med stort hell. Blant institusjonene som opplever en nedgang i søkertall er det, til sammenlikning, to av dem som ikke har et eneste deltids- eller årsstudium. De tre resterende lærestedene i samme posisjon har enkelte slike tilbud, men det ser ikke ut til at det lykkes dem å tiltrekke seg søkere til disse tilbudene i like stort omfang som for de tre høgskolene som øker søkertallet. Dette til tross for at noen av tilbudene de har opprettet tilsvarer institusjonene som opplever økning sine tilbud.

De tre høgskolene som i særlig stor grad opplever å øke antall søkere tiltrekker seg dessuten søkere til nye studietilbud innen kunst- og kulturfag, her i blant

¹¹ Relativ ending i antall studieprogrammer i løpet av perioden 2003 til 2009. 1=ingen endring. 1,00-1,50 = I liten grad. 1,51-2,00 = I noen grad. 2,01-< = I stor grad.

¹² Andel av studieprogrammene som i løpet av perioden 2003 til 2009 har skiftet navn. 0 % -33,3 % av studieprogrammene = I liten grad. 33,4 % - 66,6 % = I noen grad. 66,7 % – 100 % = I stor grad.

medievitenskapelige fag. Innføring eller videreføring av idrettsfaglige studieprogrammer ser også ut til å ha vært en suksess. Blant institusjonene som opplever nedgang i antall søkere, er det bare de to nye universitetene (UIA og UIS) som har disse typene utdanningstilbud. Til forskjell fra lærestedene som har økt mest, opplever stort sett UIA og UIS at de mister søkere til programmer innen, kunst-, kultur-, medie- og idrettsfag fra 2003 til 2009.

Det kan være vanskelig å få øye på en tilnærmet sikker vinnerstrategi. Tilbud som kan bidra til økning i søkningen til ett lærested, behøver ikke være en suksess for et annet, og motsatt.

4 Avsluttende diskusjon - Endringer i det norske utdanningsmarkedet?

I denne rapporten har vi belyst tre hovedtema knyttet til etterspørsel og tilbud etter høyere utdanning i Norge etter Kvalitetsreformen: Vi har sett på kjennetegn ved lærestedenes søkere som kjønn, alder og hjemsted, forholdet mellom søkning og lærestedenes geografiske beliggenhet; og samspillet mellom etterspørsel etter utdanning og lærestedenes programprofil.

Hovedkonklusjonen er entydig: Til tross for at det totale søkertallet har variert ganske mye i den perioden vi har sett på, og med stor vekst i 2009, kjennetegnes forholdet mellom etterspørsel og tilbud etter høyere utdanning i hovedsak av stor stabilitet. Lærestedene opprettholder sine markedsandeler i søkermarkedet med noen få unntak. Søkingen til de ulike regionene i Norge er også stabil, selv om det er forskjeller mellom størrelsen på søkergruppen til hver region. Læresteder på Østlandet mottar eksempelvis den aller største søkergruppen. Videre er sammensetningen av søkergruppen stabil med hensyn til andelen kvinner som søker høyere utdanning; fordelingen mellom forskjellige aldersgrupper; og fordelingen av søkerne etter bosted.

Hovedbildet preges altså av stor stabilitet, men enkelt læresteder kjennetegnes av reduserte markedsandeler og noen har økt sin markedsandel. Det er imidlertid stor variasjon innenfor disse to gruppene – som har ledet oss til å konkludere med at det synes ikke å finnes *en* vinnerstrategi når det gjelder å øke sin markedsandel i søkermarkedet (Frølich et al., 2010b). Det er heller ikke entydig hva som bidrar til at noen læresteder får redusert sin markedsandel i søkermarkedet.

Vi må understreke at våre konklusjoner er basert på de relative endringene i søkertall, mens forskjeller mellom lærestedenes søkertall i forhold til kapasitet ikke er tatt i betraktning. Det betyr at ett lærested på denne måten framstår som en vinner i forhold til et annet, selv om det andre lærestedet fortsatt har flere søkere per studieplass enn det første.

Derfor er det heller ikke opplagt hva som forklarer den utviklingen vi observerer og grunnlaget for klare policy anbefalinger tilsvarende usikkert. Enkelte forhold kan imidlertid bidra til å kaste lys over denne kompleksiteten. For det første viser teorier om utdanningsvalg til at en lang rekke forhold, blant andre sosioøkonomisk bakgrunn, påvirkning fra foreldre og venner og utdanningsambisjoner, spiller sammen med lærestedenes profilering og virker inn på den enkeltes valg av utdanningssted og -program. Disse teoriene peker i retning av at lærestedenes profilering og eventuelle rekrutteringsstrategi bare er et av flere forhold som virker inn på den enkeltes valg av utdanning, og at mange av forholdene som påvirker valget ligger utenfor det enkelte lærested kan kontrollere. Ved å anlegge perspektivet fra disse teoriene på mønsteret vi

observerer, kan vi forstå den store stabiliteten vi ser når det gjelder hvordan lærestedene rekrutterer. I tillegg spiller den regionale dimensjonen en stor rolle: under ellers like forhold tenderer søkerne til å velge et lærested nær hjemstedet (Opheim, 2003). Med bakgrunn i den store stabiliteten i søkningen, vil mange læresteder stå overfor en relativt stabil rekrutteringssituasjon og på denne bakgrunn ikke møte behov for endringer i programprofilen motivert av dramatiske endringer i søkning.

Imidlertid er det enkelte læresteder som erfarer at markedsandelen reduseres. Vi har påpekt at det er stor variasjon i hvordan disse lærestedene responderer på denne utviklingen når det gjelder å endre programprofilen sin. Teorier om lærestedenes muligheter til å utforme og iverksette rekrutteringsstrategier kan belyse dette. Vi har argumentert for at selv om lærestedet skulle ta tak i situasjonen å forsøke å utforme en programprofil som er i større samsvar med utdanningsetterspørselen, så er det ikke gitt at denne strategien vil være det eneste som innvirker på hvordan programprofilen ser ut (Frølich et al., 2010b). For det første vil det ta tid å iverksette endringene og for det andre vil det være andre forhold som faglige og akademiske forhold som påvirker utdanningstilbudet ved det enkelte lærestedet. Programprofil er med andre ord ikke bare et spørsmål om (rekrutterings)strategi.

Tilsvarende er det noen læresteder som erfarer at deres markedsandel øker. På tross av noe variasjon ser blant annet ett forhold ut til å være felles innen denne gruppen læresteder: de ser ut til å opprette og nedlegge korte studiemoduler relativt hyppig. Videre foretas disse endringene innenfor fag som allerede har god tilsøkning. Vi tror at dette kan være uttrykk for en form for fleksibilitet som gjør at lærestedet kan tilpasse seg endringer i tilsøkningen på en smidig måte.

Avslutningsvis er det viktig igjen å understreke at vi bare har sett på én dimensjon som påvirker lærestedenes aktivitet og ressursgrunnlag, nemlig studentrekruttering. Vi gir med andre ord ikke en fullstendig analyse av lærestedenes ressursgrunnlag, responsivitet og strategiutvikling. Denne studien bidrar imidlertid med et nyttig perspektiv på tilpasningen lærestedene gjør i møtet med krav om mer markedsresponsivitet, ikke minst fordi den dokumenterer at markedet ser ut til å preges av stor stabilitet.

Flere problemstillinger er interessante og relevante å belyse som oppfølging av denne studien. Innledningsvis presenterte vi noen tema som vi ikke har kunnet diskutere både på grunn av begrensinger i materialet og fordi de ligger utenfor hovedtemaet for denne rapporten. For det første er det nærliggende å følge opp denne studien med å se på samspillet mellom tilbud og etterspørsel etter høyere utdanning i enkelt fag og enkelt utdanninger: hvordan utvikler søkningen i et bestemt fag seg sammenlignet med utviklingen i søkningen i dette faget på hvert enkelt lærested?

Sett fra tilbudssiden - lærestedenes side - er det naturlig å følge opp med å undersøke lærestedenes motivasjon, muligheter og hindringer knyttet til å endre på programprofilen

samt alternative strategier lærestedene kan utvikle som å tiltrekke seg bestemte grupper av søkere – også fra utlandet – eksempelvis for å kompensere for sviktende søkning i det ordinære søkermarkedet.

Fra etterspørselssiden trenger vi oppdatert kunnskap om søkerens motiver for utdanningsvalg. Videre er det interessant å undersøke søkerens preferanser slik det kommer til uttrykk i deres første, andre og tredje valg av lærested.

Referanser

- Becker, G. S. 1975. *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. New York: Columbia University Press.
- Boudon, R. 1974. *Education, opportunity and social inequality*. New York: John Wiley.
- Bourdieu, P. & Passeron, J.-C. 1977. *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage publications.
- Brandt, S. & Frølich, N. 2009. Higher Education Institutions and their responsibility for maintaining diversified student groups. Paper presented at the ECER conference, Vienna, September 2009.
- Breen, R. & Goldthorpe, J. H. 1997. Explaining educational differentials - Towards a formal rational action theory. *Rationality and Society*, 9(3): 275-305.
- Frølich, N., Brandt, S., Hovdhaugen, E., & Aamodt, P. O. 2009. Coping by copying? Higher education institutions' student recruitment strategies. *TEAM*, 15(3): 227-240.
- Frølich, N. & Stensaker, B. 2010a. Student recruitment strategies in higher education. Promoting excellence and diversity? *International Journal of Education Management*, 24(4): 359-370.
- Frølich, N., Waagene, E., & Aamodt, P. O. 2010b. Old players - new rules. The impact of performance-based funding on educational markets in higher education. Paper presented at the EAIR Forum Valencia 2010, 1 - 4 September 2010
- Grøgaard, J. & Aamodt, P. O. 2006. Veksten i høyere utdanning: Noen drivkrefter og konsekvenser. I J. Grøgaard & L. A. Støren (red.), *Kunnskapsamfunnet tar form. Utdanningseksplosjonen og arbeidsmarkedets struktur*. Oslo: Cappelen akademiske forlag.
- Grøgaard, J. B. 1992. Skomaker, bli ved din lest? En analyse av ulikhet i utdanning og arbeid blant unge menn på 80-tallet. Oslo: FAFO.
- Hansen, M. N. 1985. *Sosiale utdanningsforskjeller: Hvordan er de blitt forklart? Hvordan bør de forklares?*, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Hyman, H. 1953. The value system of different classes: a social psychological contribution to the analysis of stratification. I R. Bendix & S. M. Lipset (red.), *Class, Status and Power*. New York London: The Free Press/Macmillan.
- Jongbloed, B. 2003. Marketisation in Higher Education, Clark's Triangle and the essential ingredients of markets. *Higher Education Quarterly*, 57(2): 110-135.
- Larsen, I. M. 2007. *Om styring og ledelse av universiteter og høyskoler. Mellom fagfelleskap, hierarki, politikk og marked*. Universitetet i Oslo, Oslo.

Michelsen, S., Høst, H., & Gitlesen, J. P. 2006. Kvalitetsreformen mellom undervisning og forskning. Delrapport 10. Oslo/Bergen: Norges Forskningsråd/NIFU STEP/Rokkansenteret.

Michelsen, S. & Aamodt, P. O. 2007. Evalueringen av Kvalitetsreformen. Sluttrapport. Oslo: Norges forskningsråd.

NOU (2008: 3). Sett under ett. Ny struktur i høyere utdanning (Stjernø-utvalget)

Næss, T. & Støren, L. A. 2006. Hvem er de nye studentene? Bakgrunn og studievalg. Oslo: NIFU STEP arbeidsnotat 3/2006.

Opheim, V. 2003. Borte bra, hjemme best? Om geografisk søkermobilitet, valg av utdanning og lærested blant søkere til høyere utdanning i år 2000. Oslo: NIFU skriftserie 2/2003.

Opheim, V. 2008. *Student Finance in a Welfare State.*, Universitetet i Oslo, Oslo.

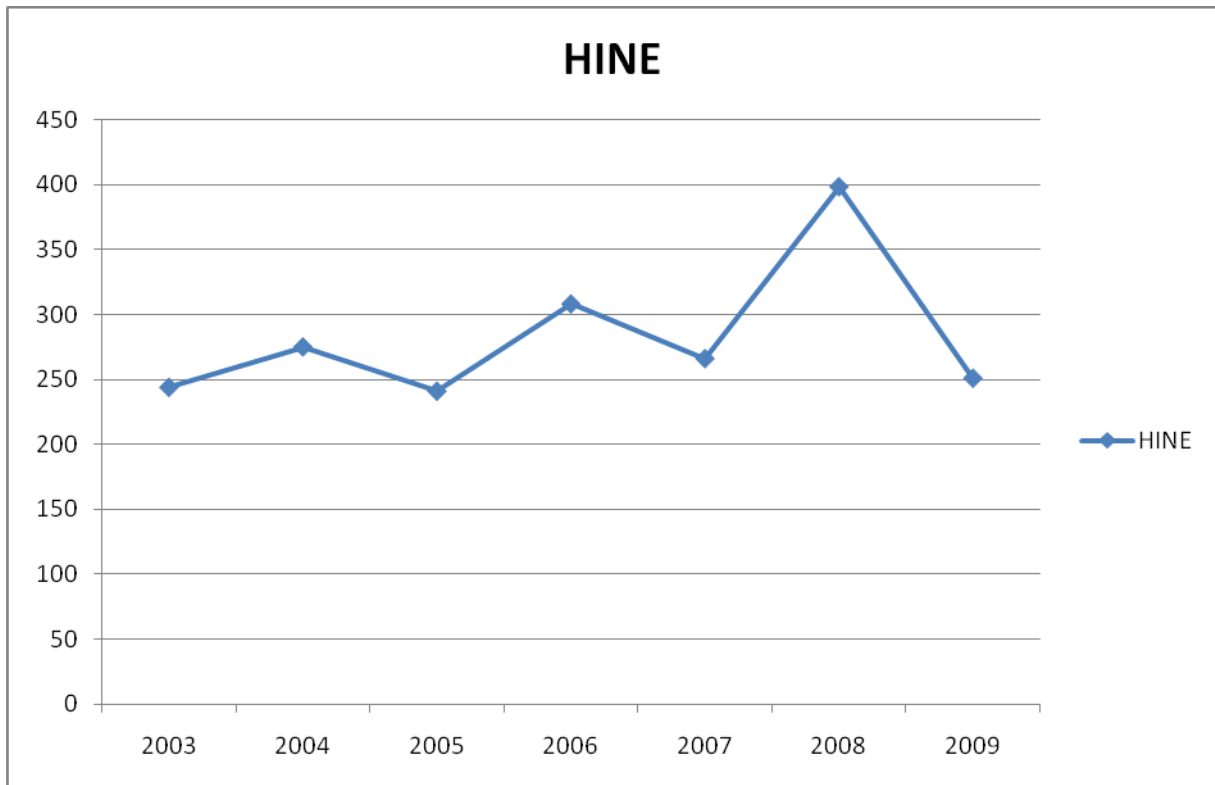
Vedlegg

Tabell V.1 Forkortelser på lærestedsnavn

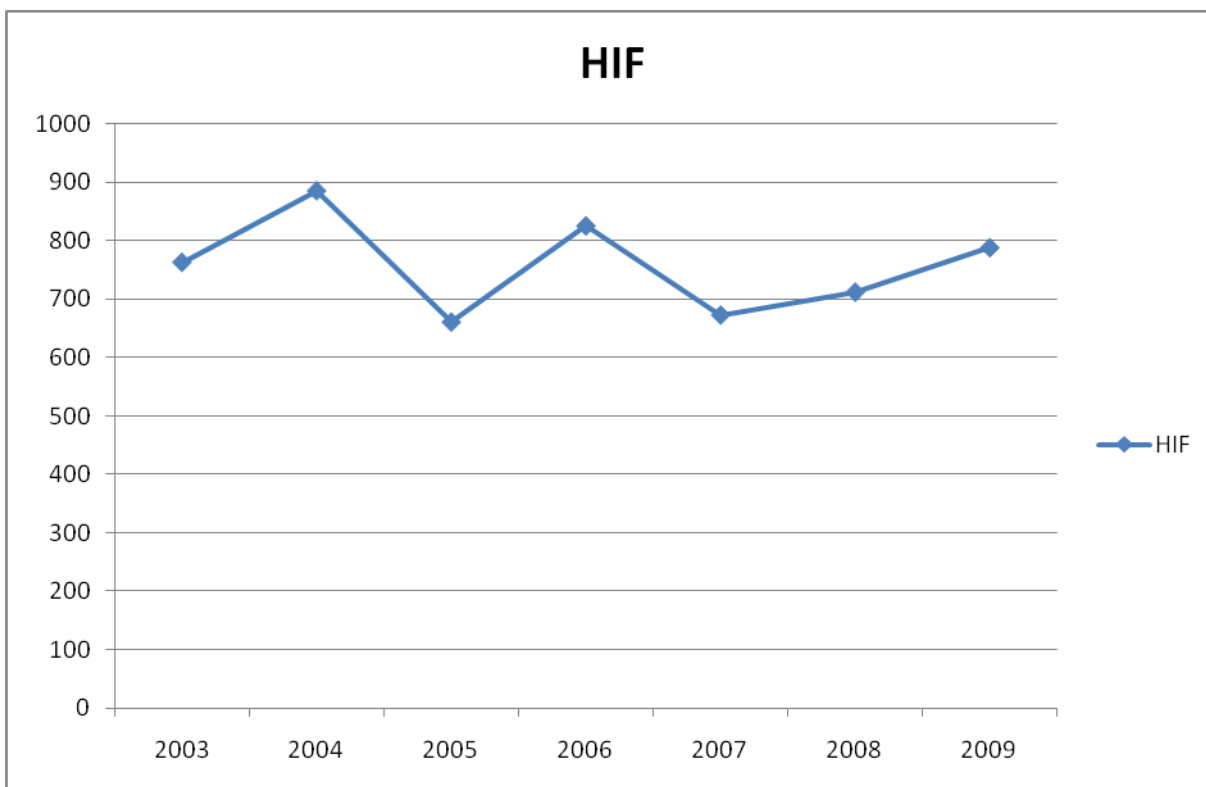
HBO	Høgskolen i Bodø
HIAK	Høgskolen i Akershus
HIB	Høgskolen i Bergen
HIBU	Høgskolen i Buskerud
HIF	Høgskolen i Finnmark
HIG	Høgskolen i Gjøvik
HIH	Høgskolen i Harstad
HIHM	Høgskolen i Hedmark
HIL	Høgskolen i Lillehammer
HIM	Høgskolen i Molde
HIN	Høgskolen i Narvik
HINE	Høgskolen i Nesna
HINT	Høgskolen i Nord-Trøndelag
HIO	Høgskolen i Oslo
HIST	Høgskolen i Sør-Trøndelag
HIT	Høgskolen i Telemark
HITØ	Høgskolen i Tromsø
HIØ	Høgskolen i Østfold
HIÅ	Høgskolen i Ålesund
HSF	Høgskolen i Sogn og Fjordane
HSH	Høgskolen i Stord/Haugesund
HVE	Høgskolen i Vestfold
HVO	Høgskolen i Volda
NTNU	Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
UIA	Universitetet i Agder
UIB	Universitetet i Bergen
UIO	Universitetet i Oslo
UIS	Universitetet i Stavanger
UIT	Universitetet i Tromsø
UMB	Universitet for miljø- og biovitenskap

Figurene nedenfor viser endringer i absolutte søkertall for hvert år for den enkelte statlige høyskole

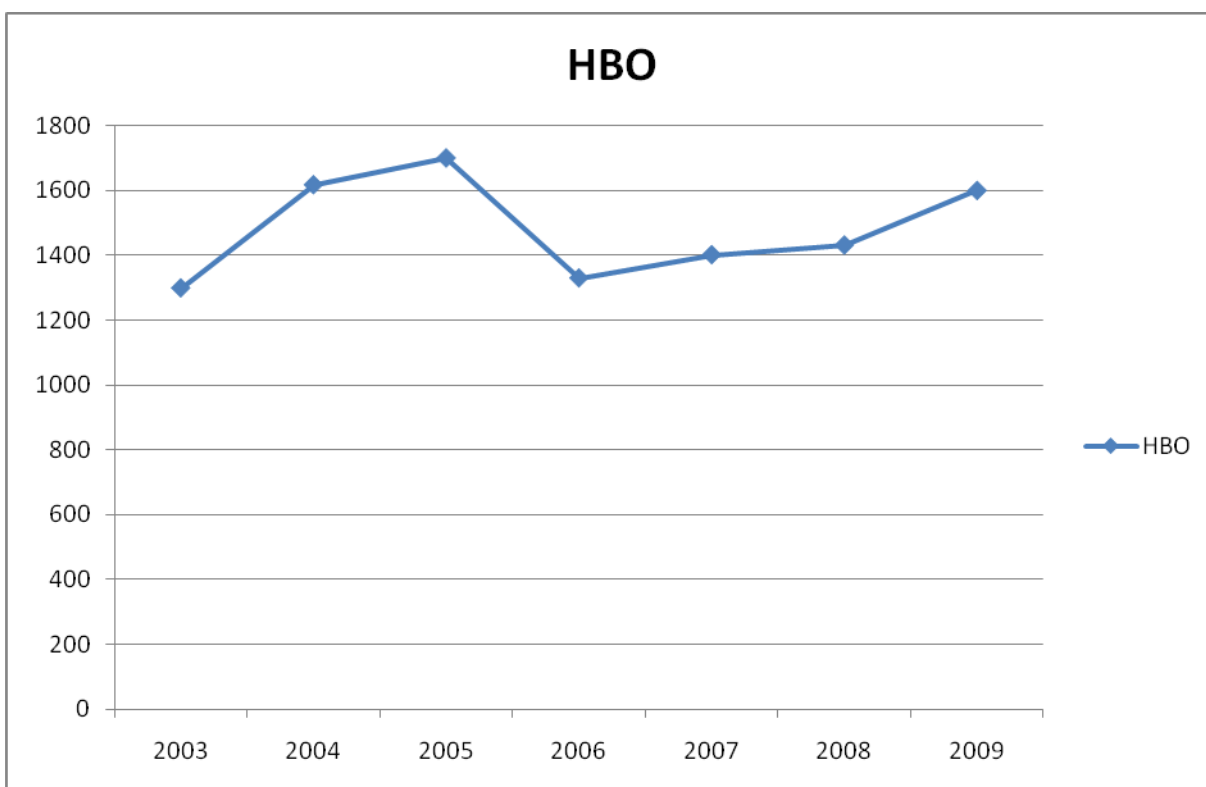
Nord-Norge

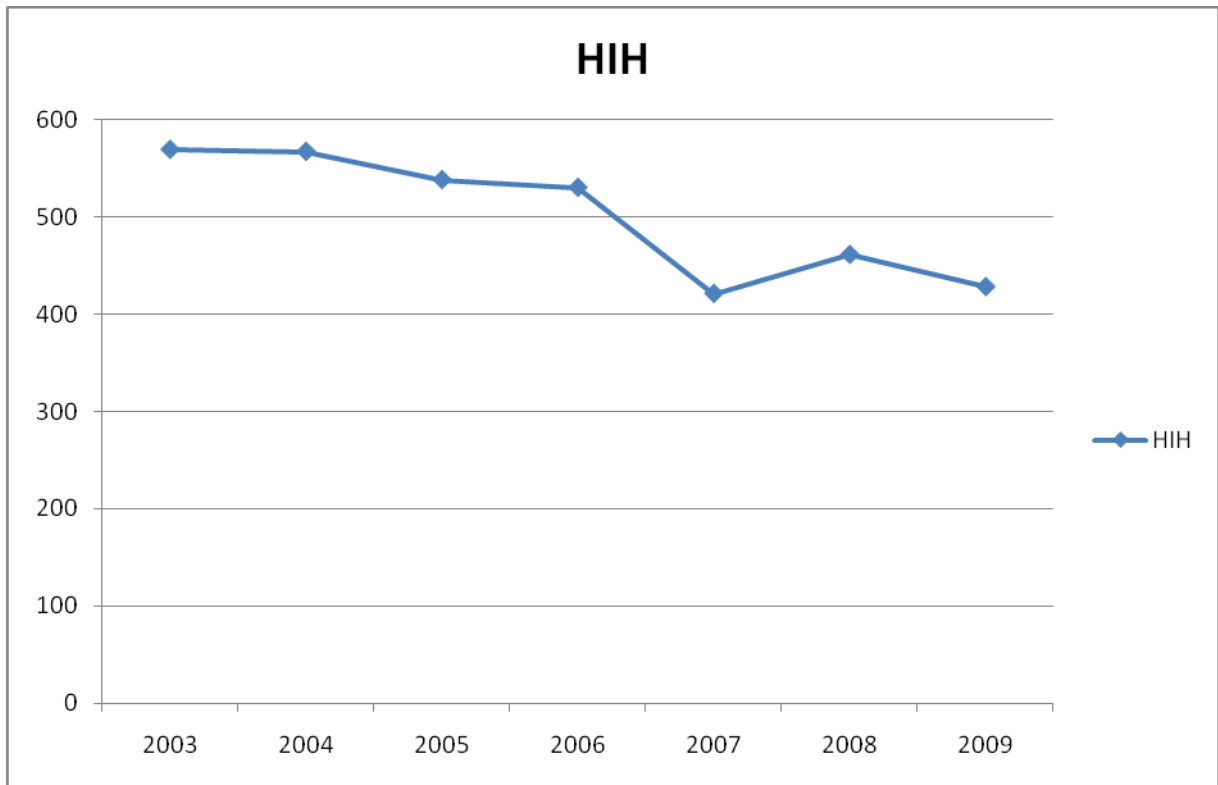
Figur V.1 Absolutte søkertall for Høgskolen i Nesna fra 2003 til 2009.

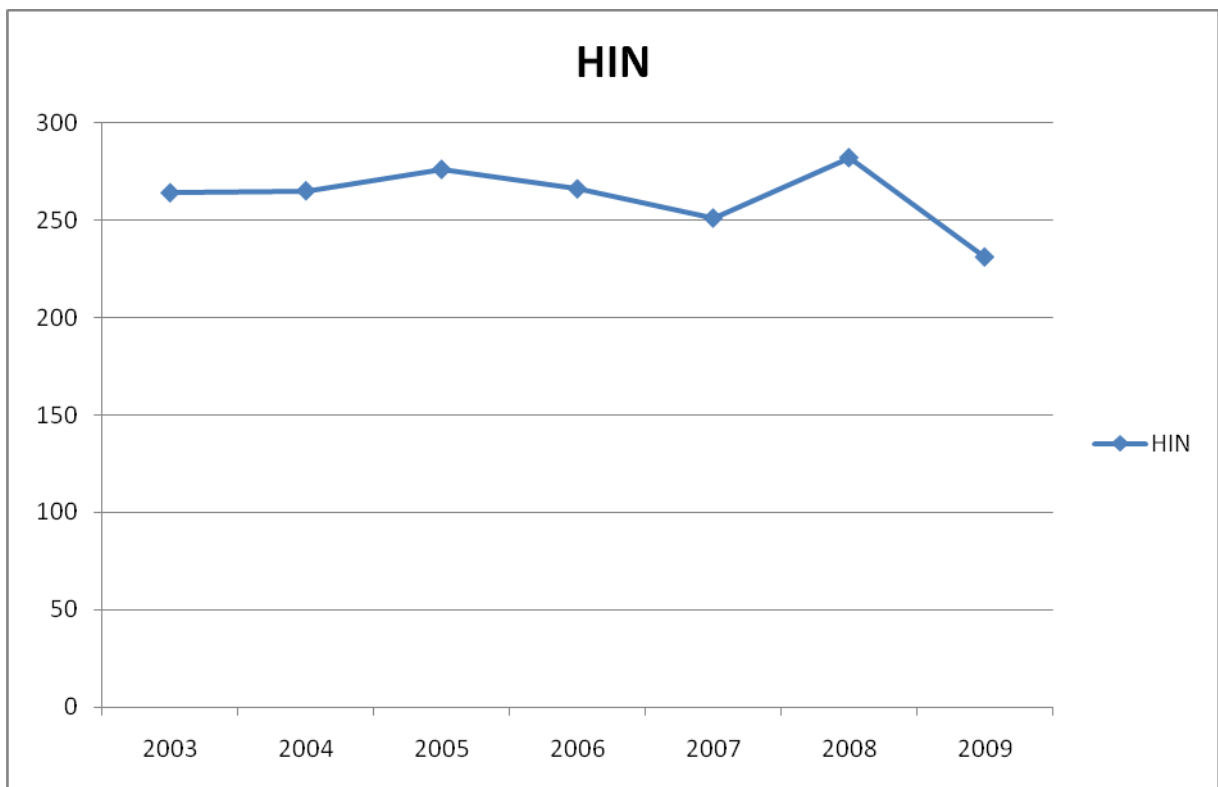
Figur V.2 Absolutte søkertall for Høgskolen i Finnmark fra 2003 til 2009.

Figur V.3 Absolutte søkertall for Høgskolen i Bodø fra 2003 til 2009.

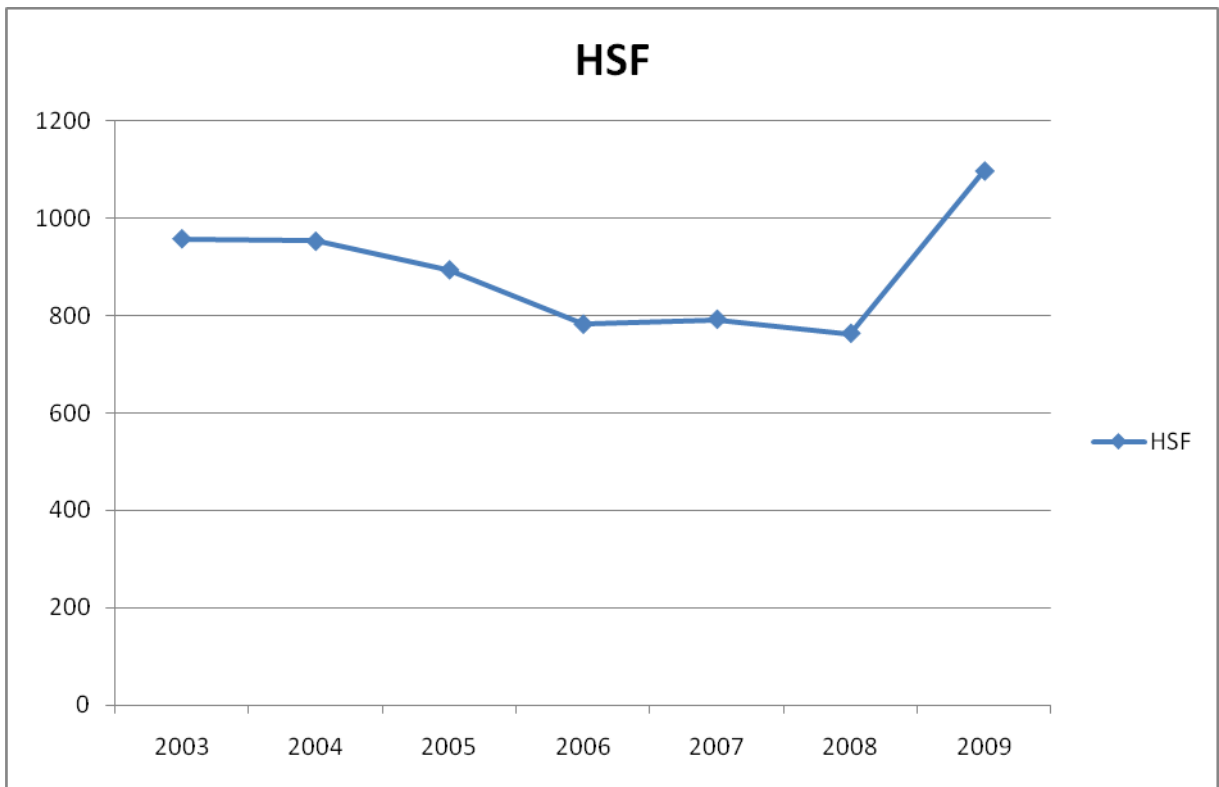

Figur V.4 Absolutte søkertall for Høgskolen i Harstad fra 2003 til 2009.

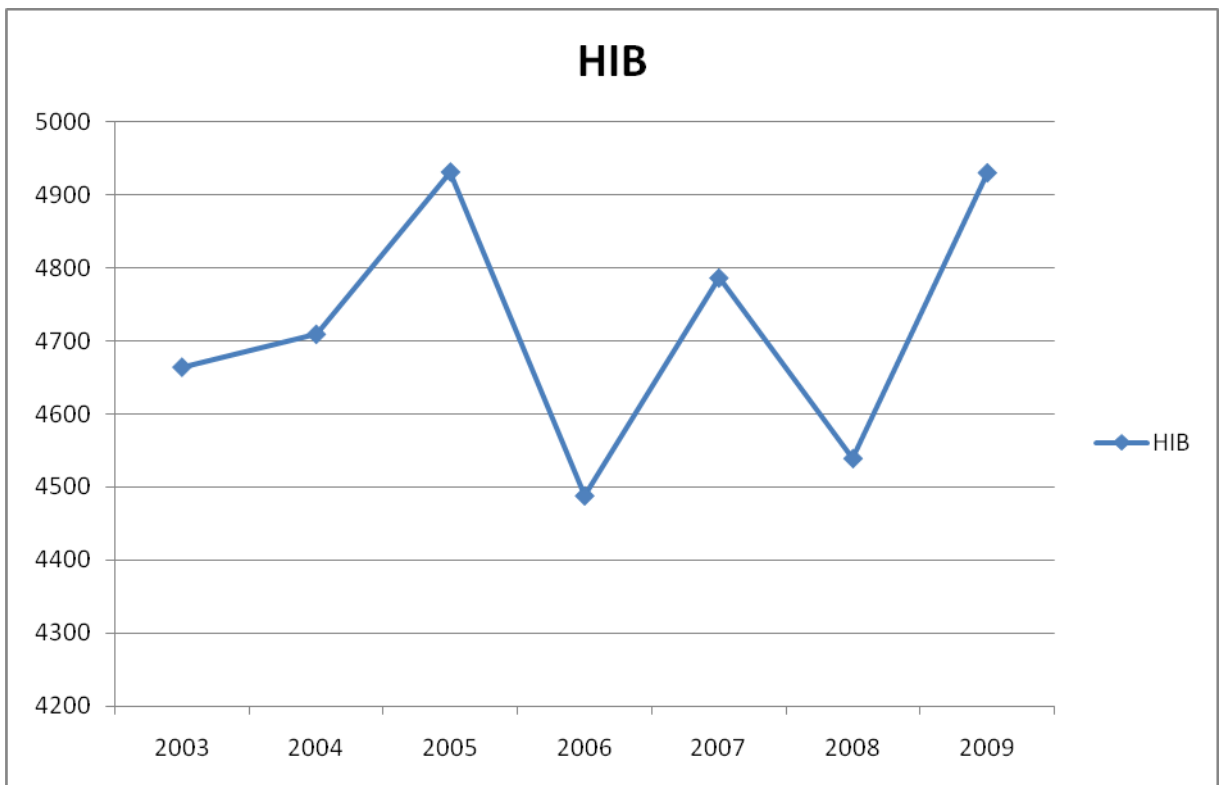

Figur V.5 Absolutte søkertall for Høgskolen i Narvik fra 2003 til 2009.

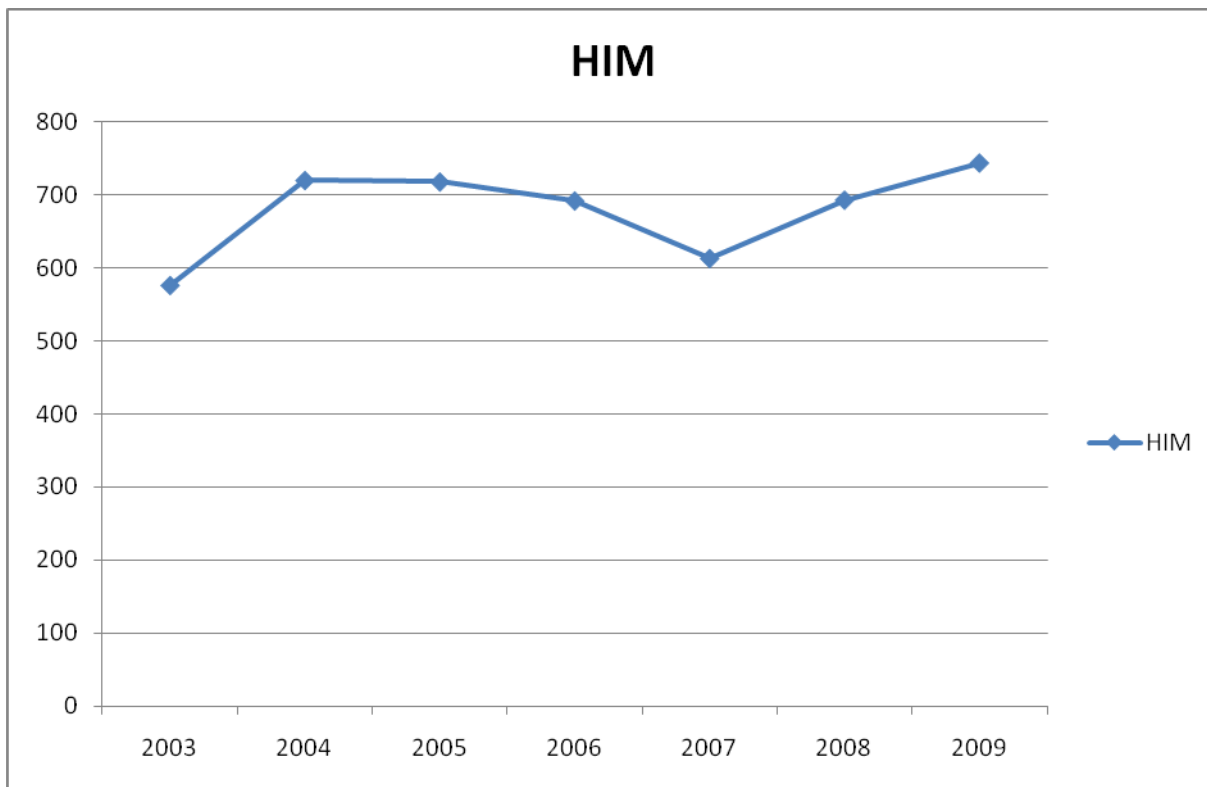
Vestlandet

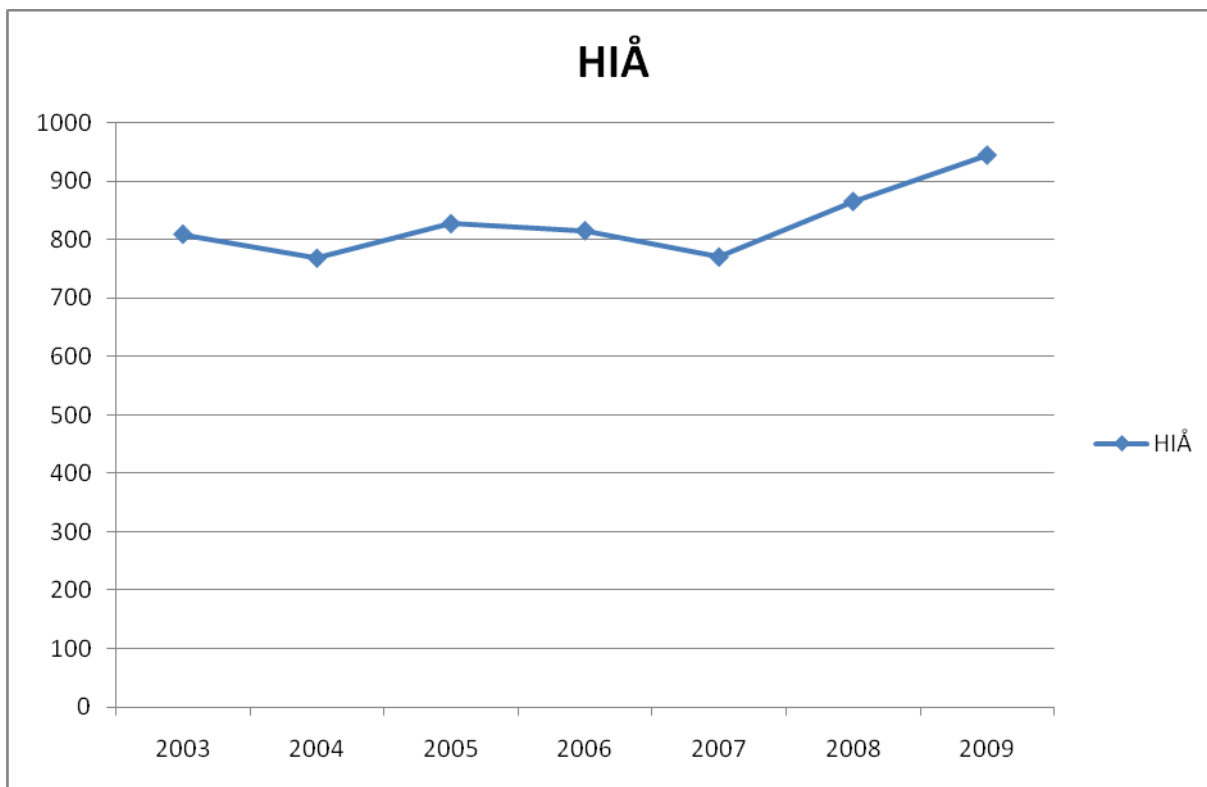
Figur V.6 Absolutte søkertall for Høgskolen i Sogn og fjordane fra 2003 til 2009.

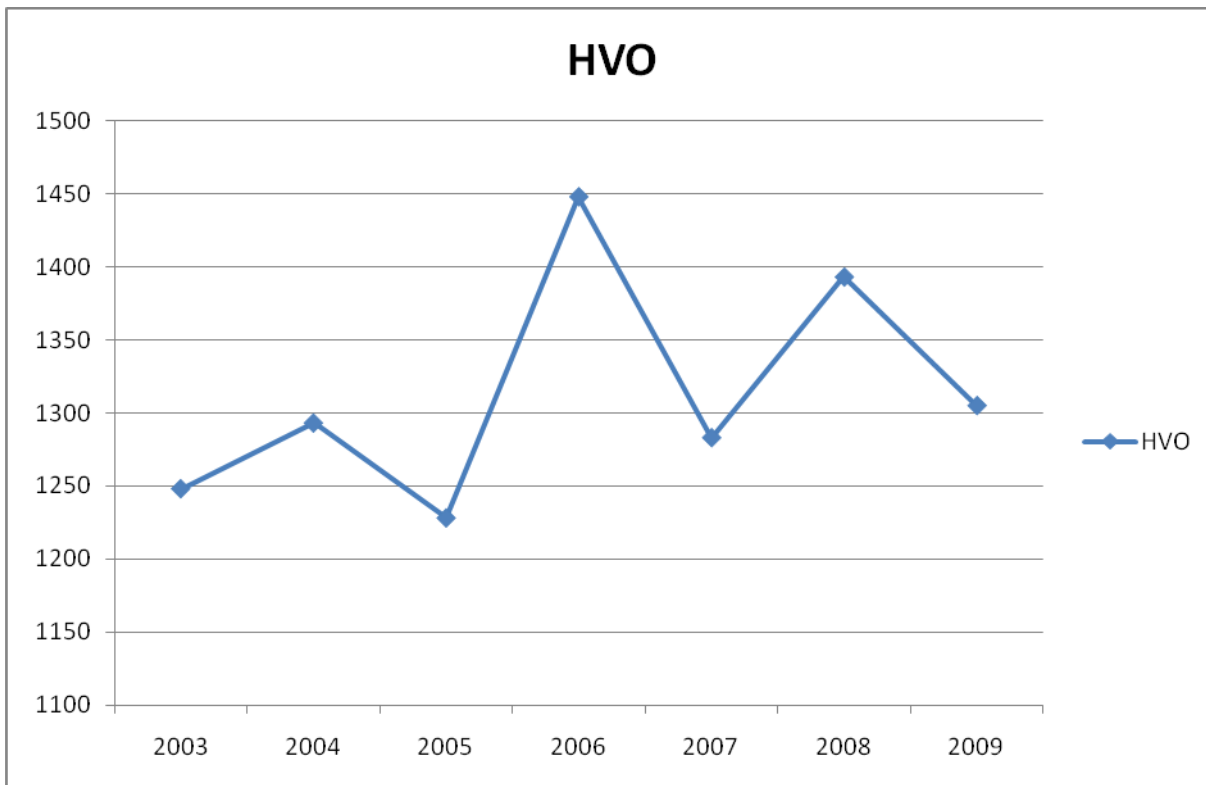
Figur V.7 Absolutte søkertall for Høgskolen i Bergen fra 2003 til 2009.

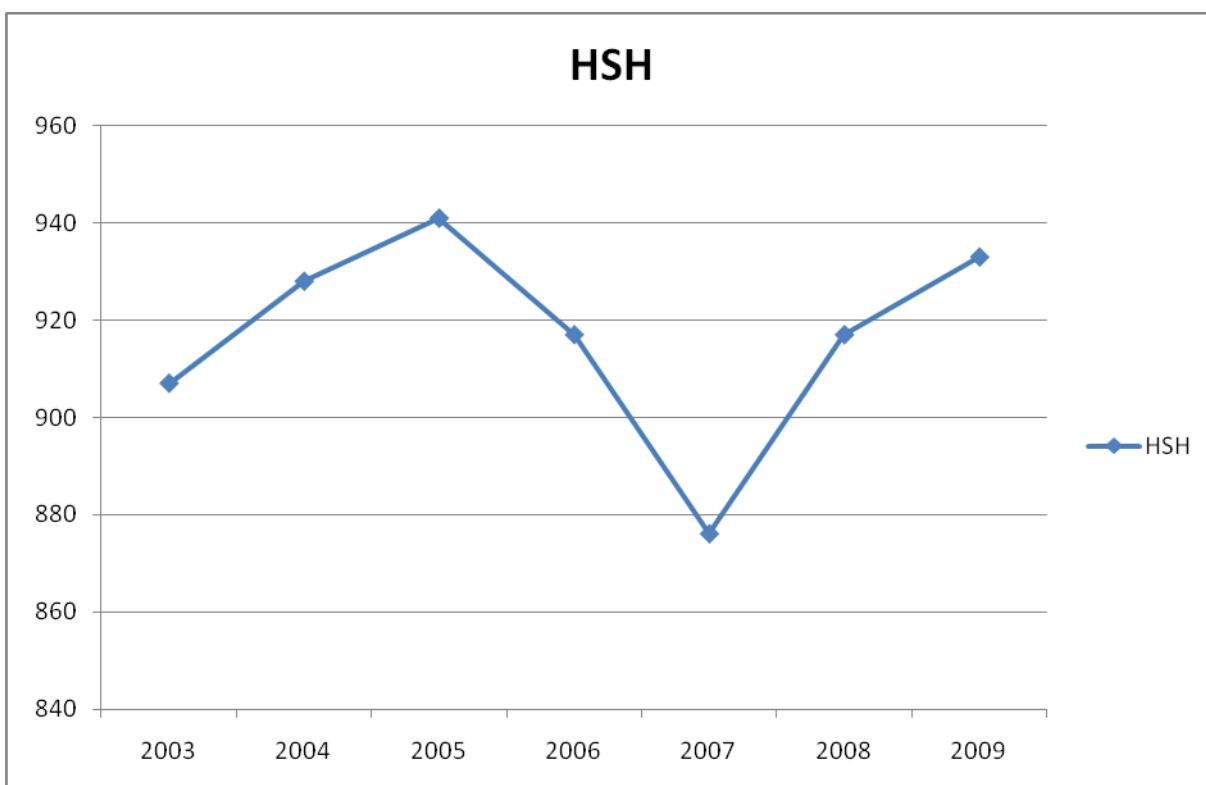
Figur V.8 Absolutte søkertall for Høgskolen i Molde fra 2003 til 2009.

Figur V.9 Absolutte søkertall for Høgskolen i Ålesund fra 2003 til 2009.

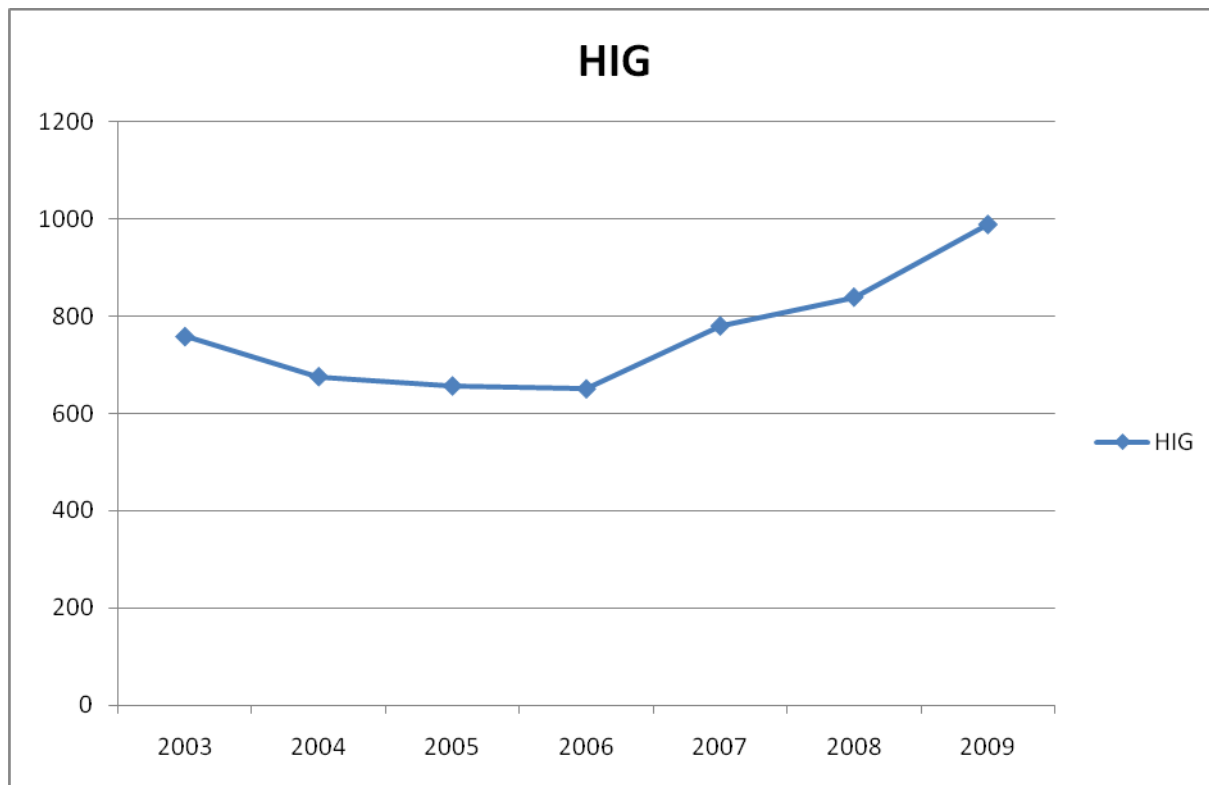

Figur V.10 Absolutte søkertall for Høgskolen i Volda fra 2003 til 2009.

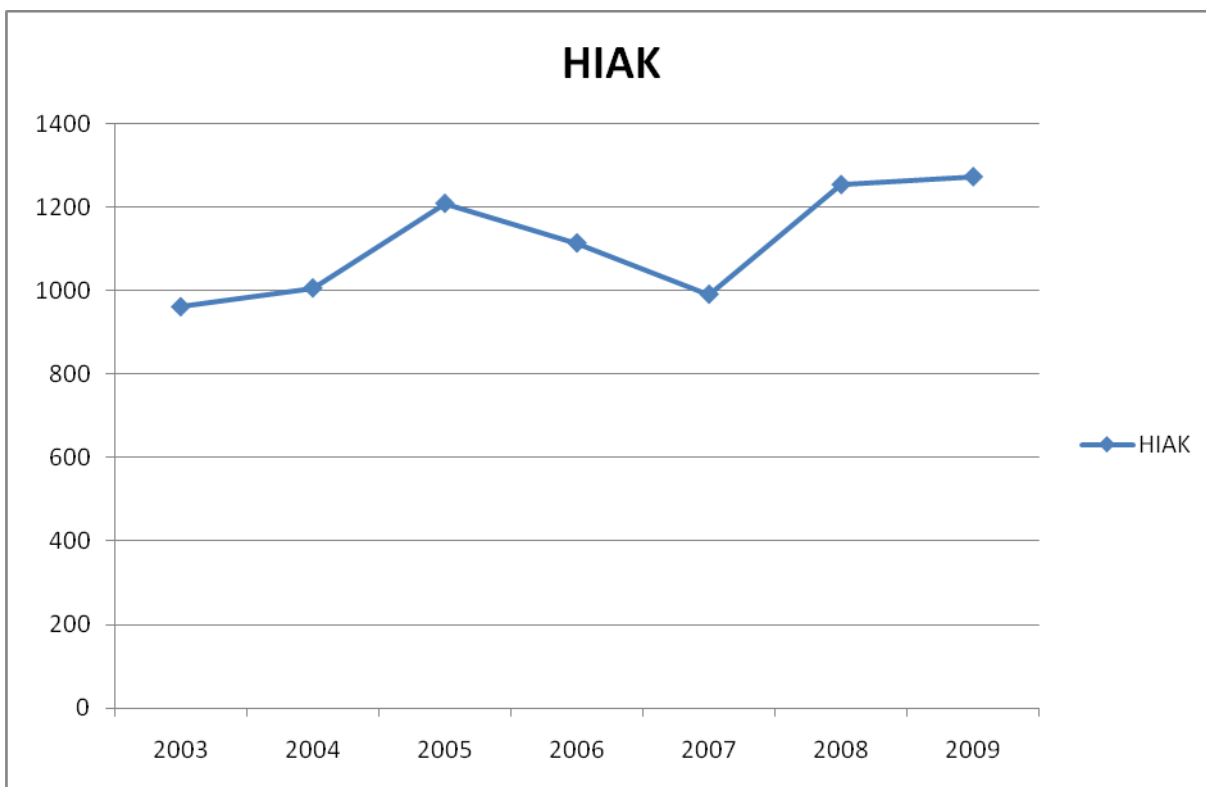

Figur V.11 Absolutte søkertall for Høgskolen i Stord/Haugesund fra 2003 til 2009.

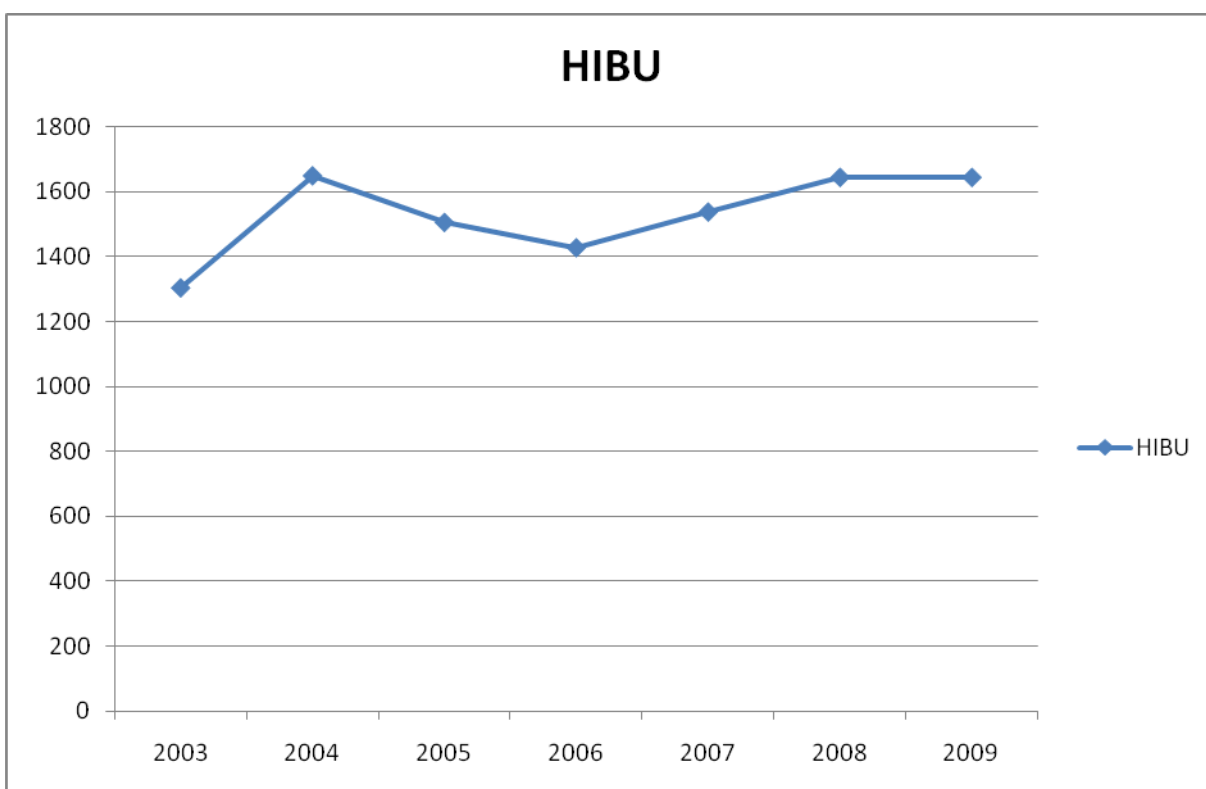
Østlandet

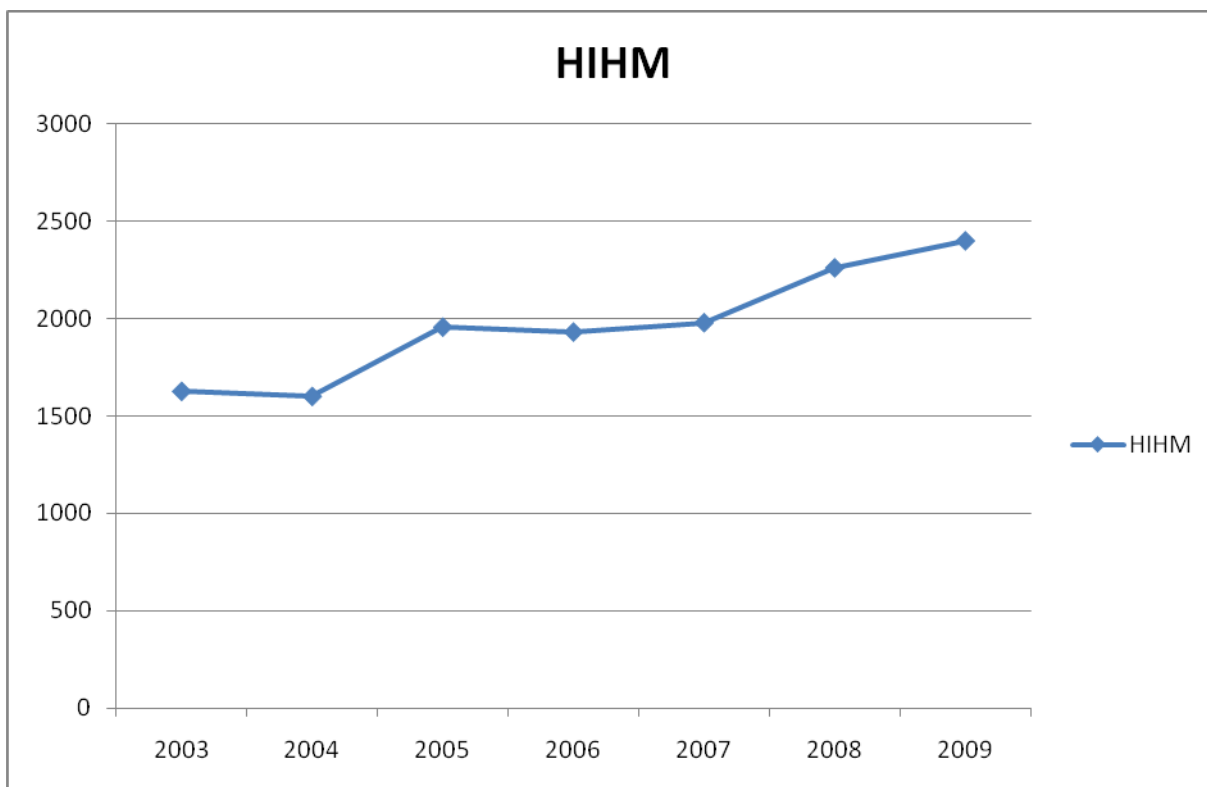
Figur V.12 Absolutte søkertall for Høgskolen i Gjøvik fra 2003 til 2009.

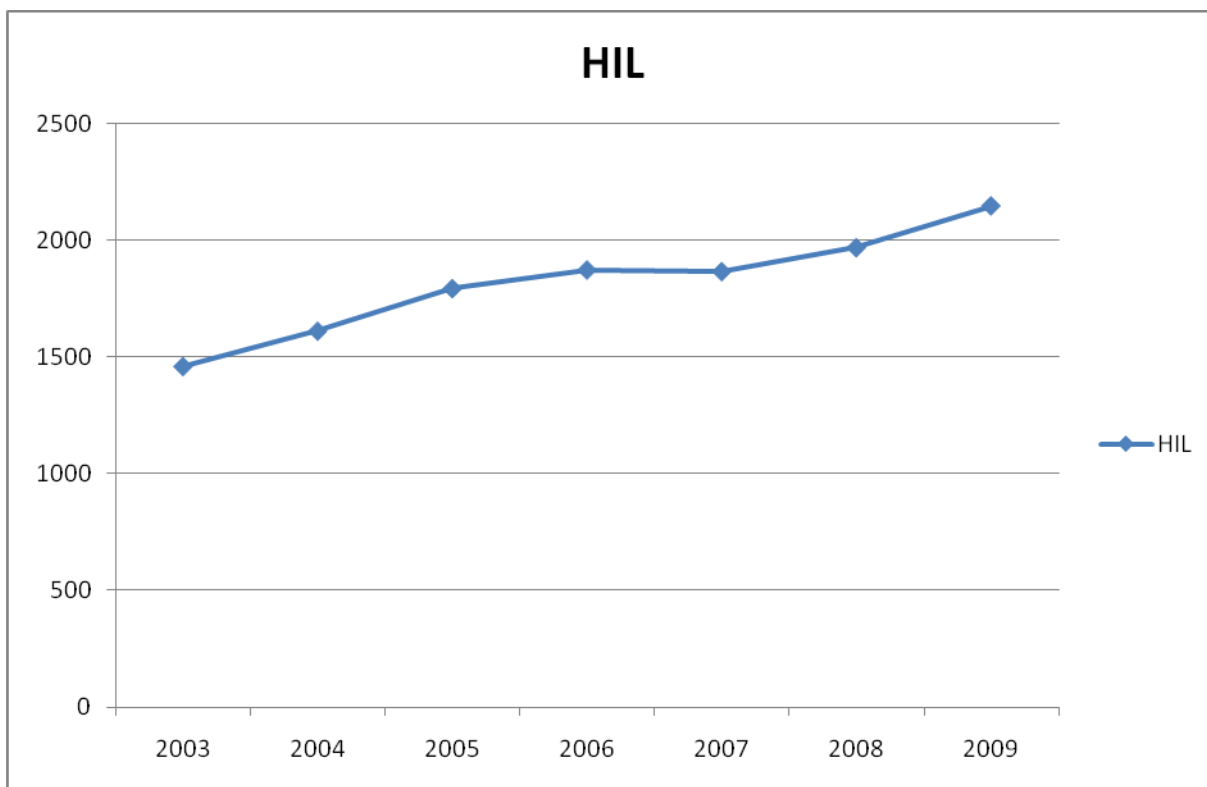
Figur V.13 Absolutte søkertall for Høgskolen i Akershus fra 2003 til 2009.

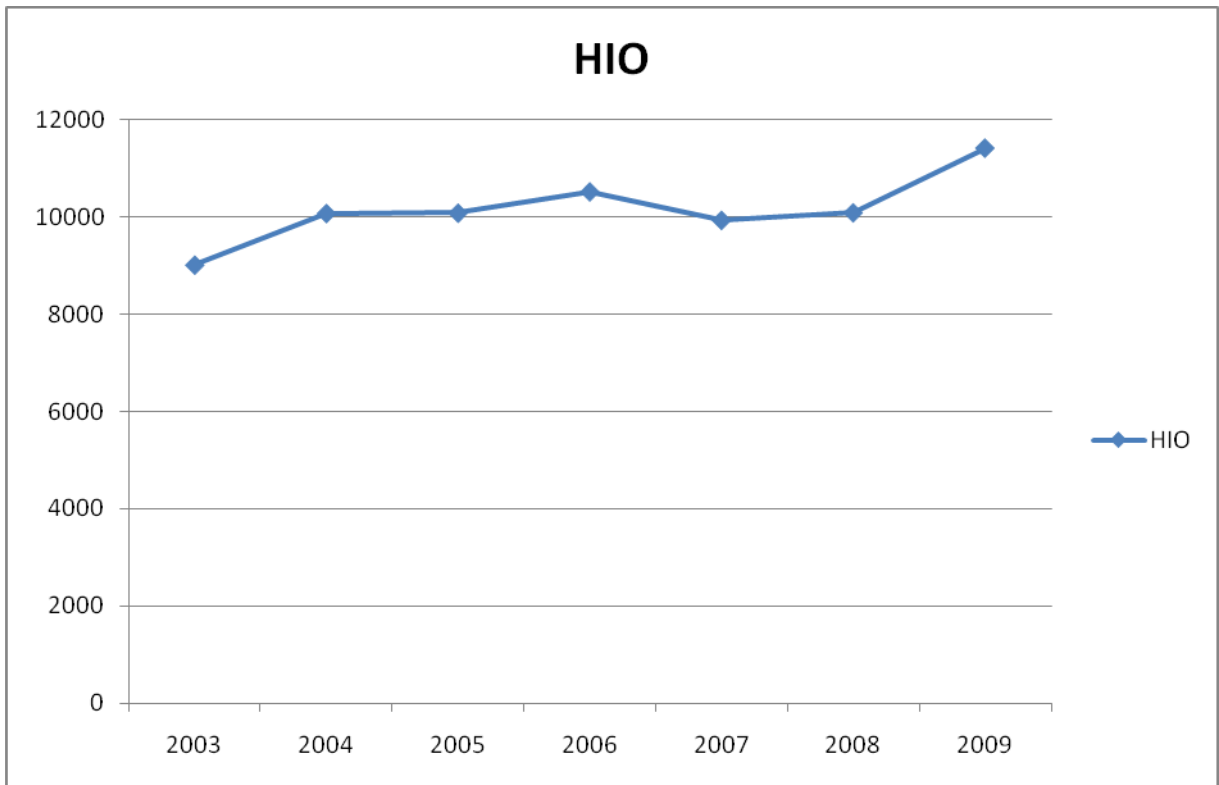
Figur V.14 Absolutte søkertall for Høgskolen i Buskerud fra 2003 til 2009.

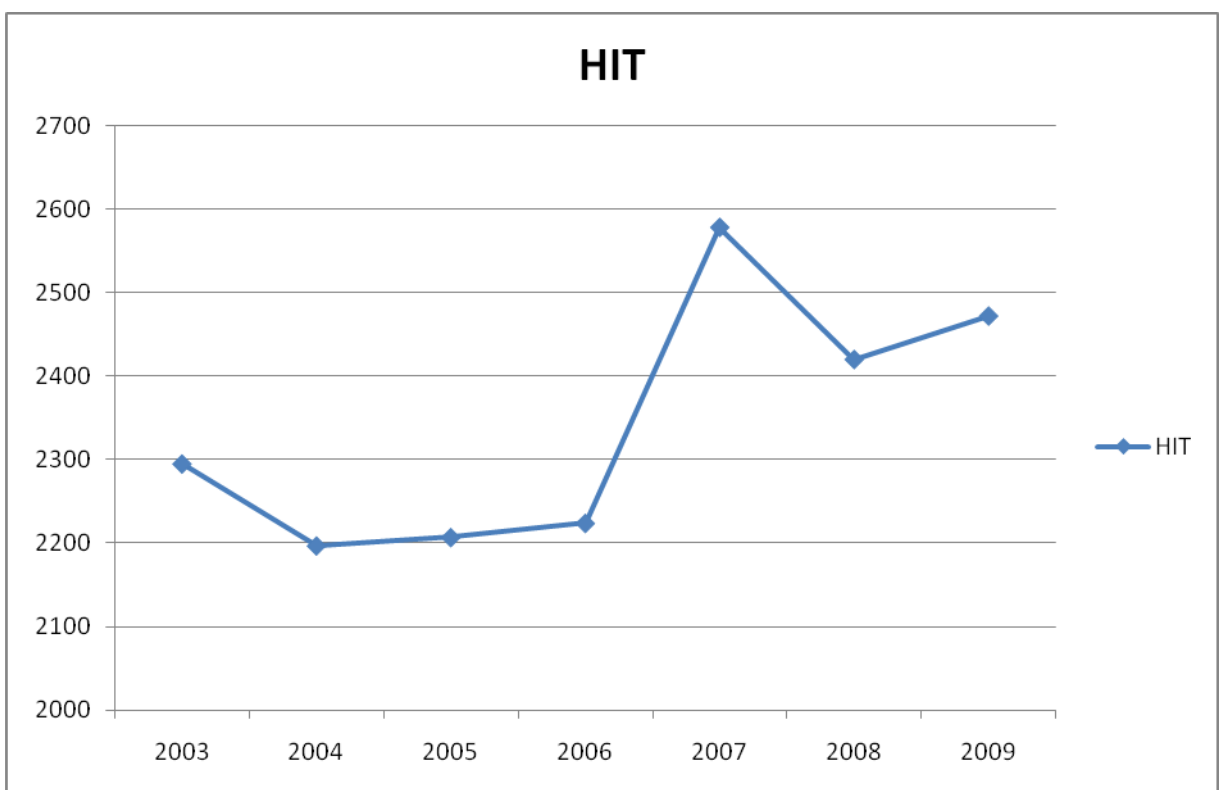
Figur V.15 Absolutte søkertall for Høgskolen i Hedmark fra 2003 til 2009.

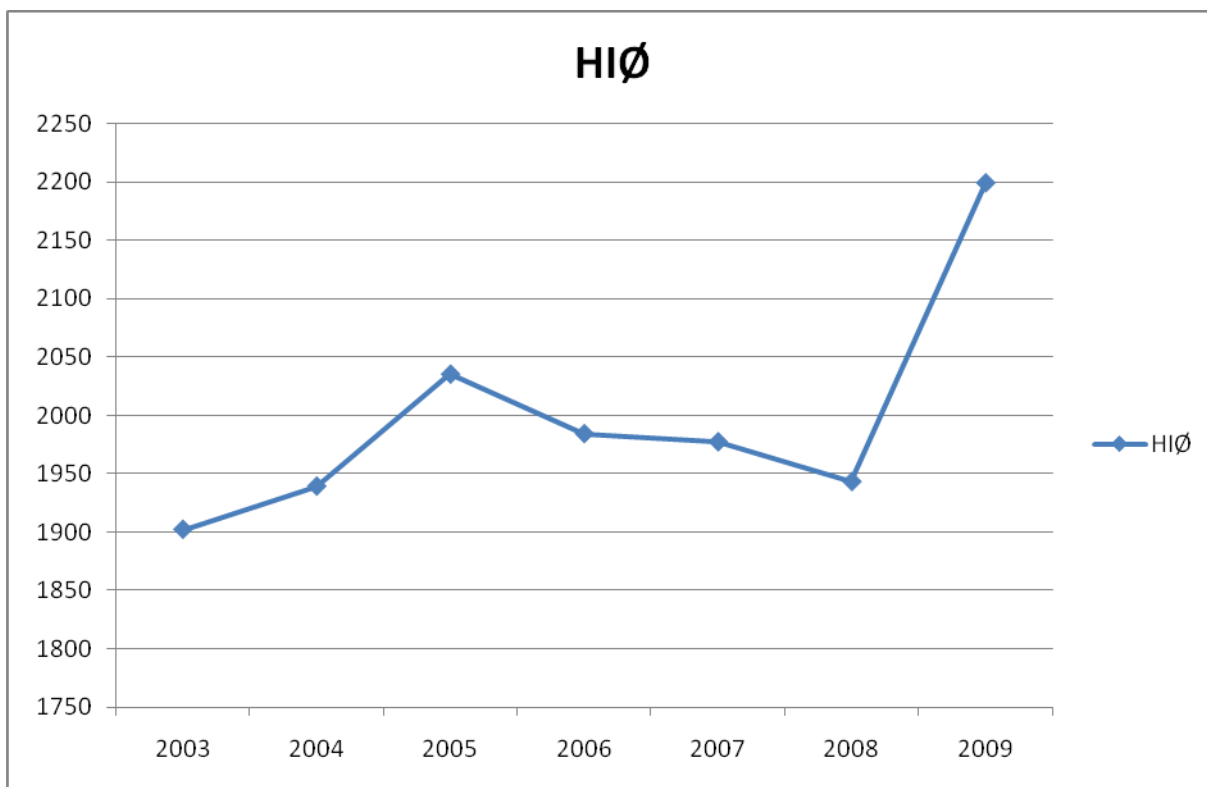
Figur V.16 Absolutte søkertall for Høgskolen i Lillehammer fra 2003 til 2009.

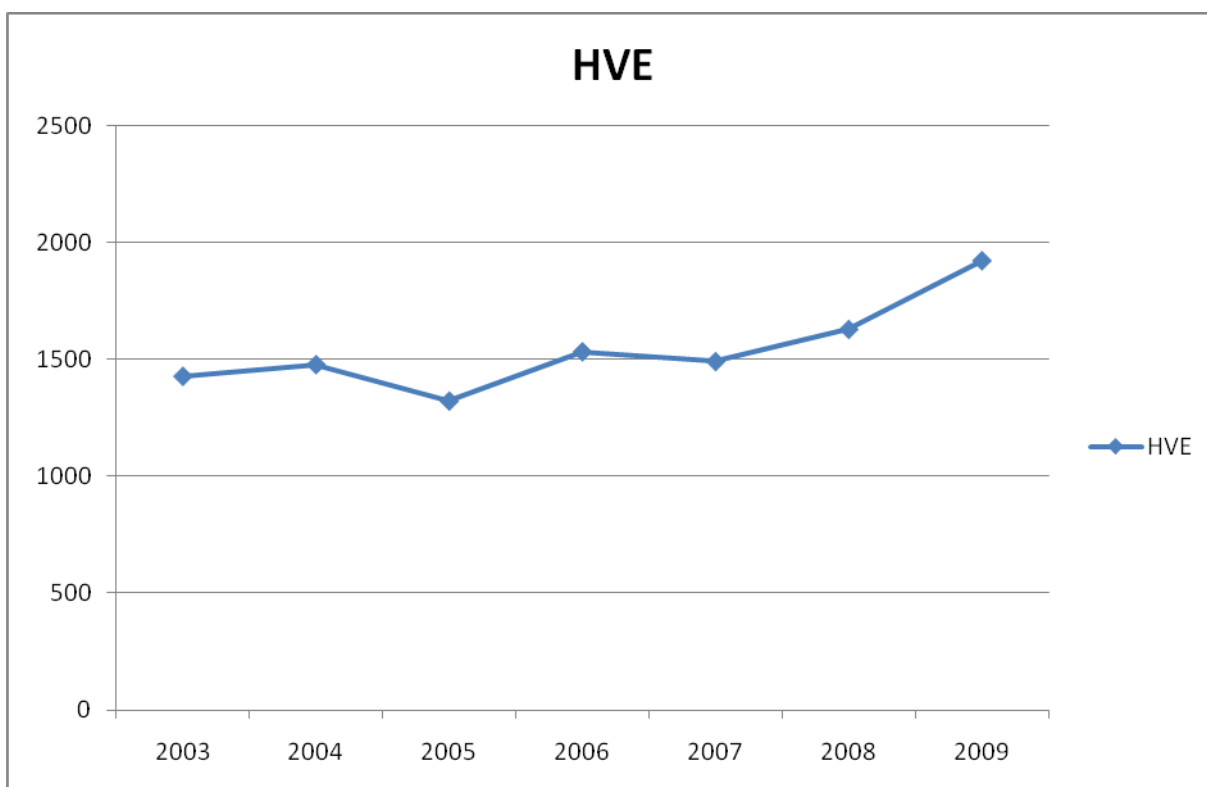
Figur V.17 Absolutte søkertall for Høgskolen i Oslo fra 2003 til 2009.

Figur V.18 Absolutte søkertall for Høgskolen i Telemark fra 2003 til 2009.

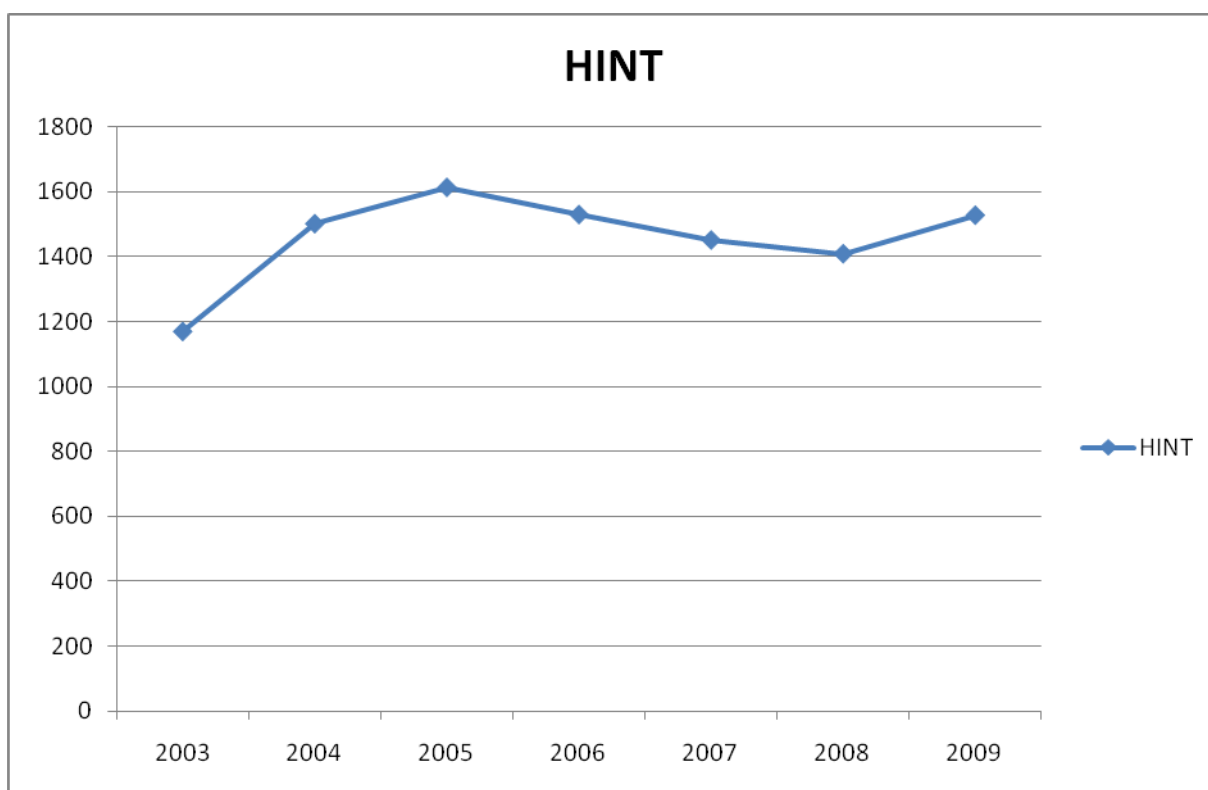

Figur V.19 Absolutte søkertall for Høgskolen i Østfold fra 2003 til 2009.

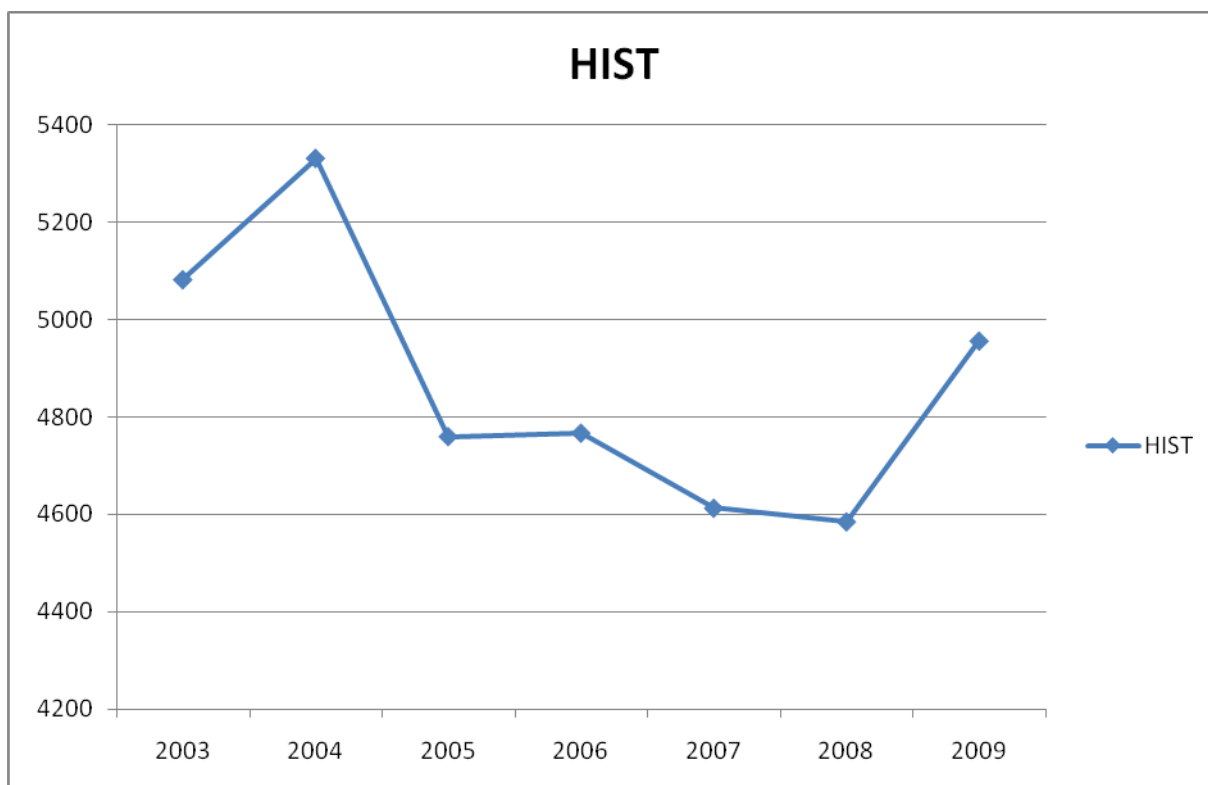

Figur V.20 Absolutte søkertall for Høgskolen i Vestfold fra 2003 til 2009.

Midt-Norge

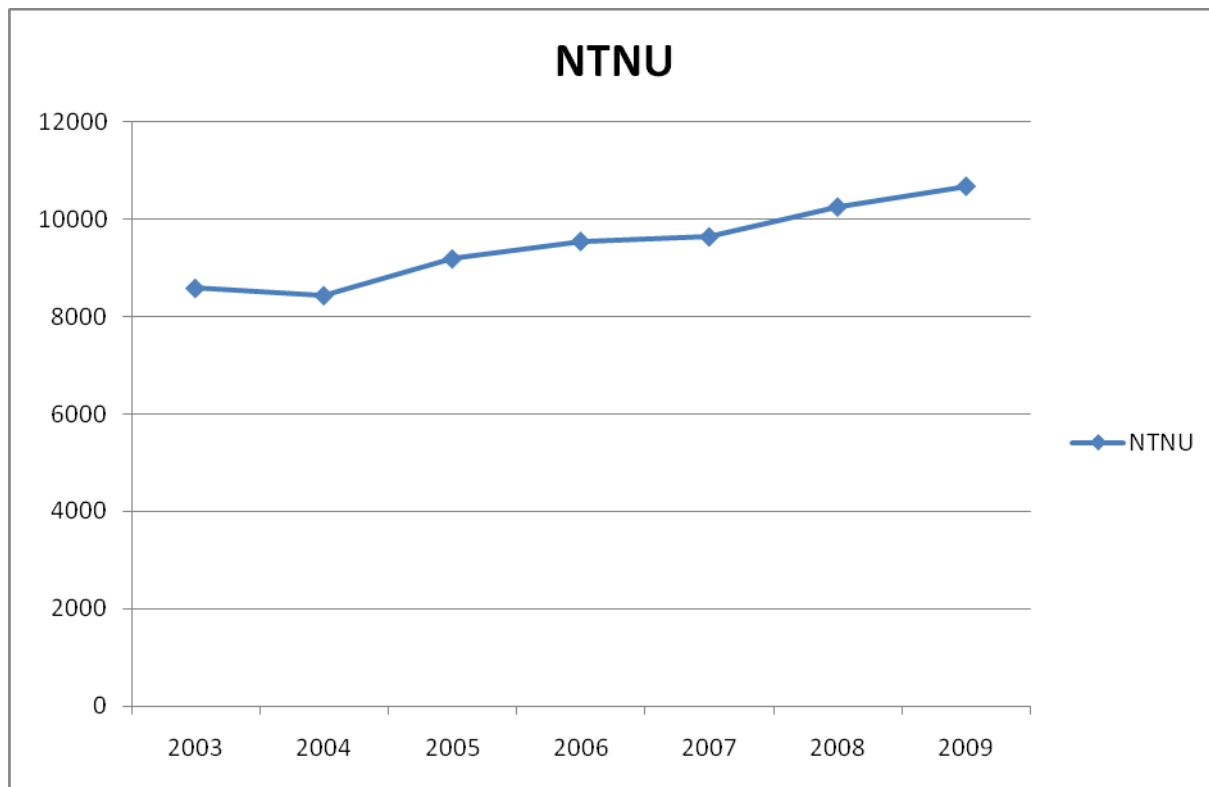

Figur V.21 Absolutte søkertall for Høgskolen i Nord-Trøndelag fra 2003 til 2009.

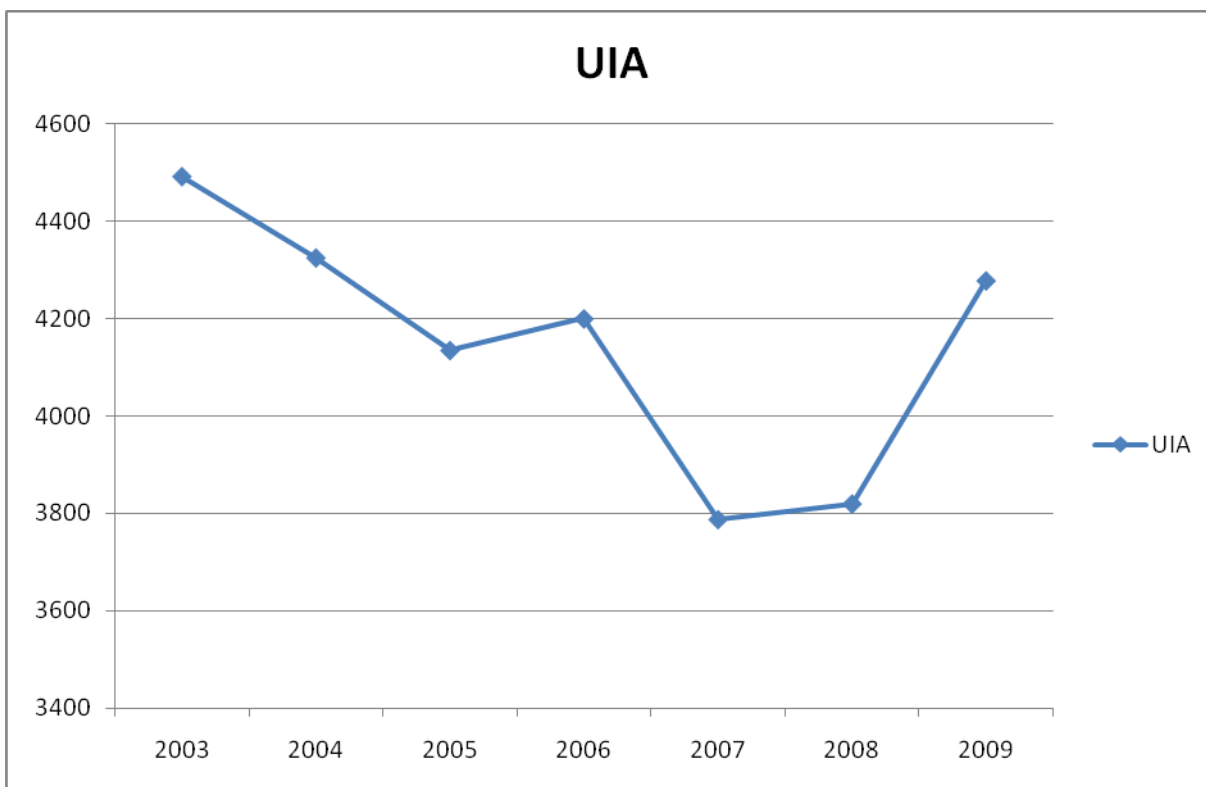

Figur V.22 Absolutte søkertall for Høgskolen i Sør-Trøndelag fra 2003 til 2009.

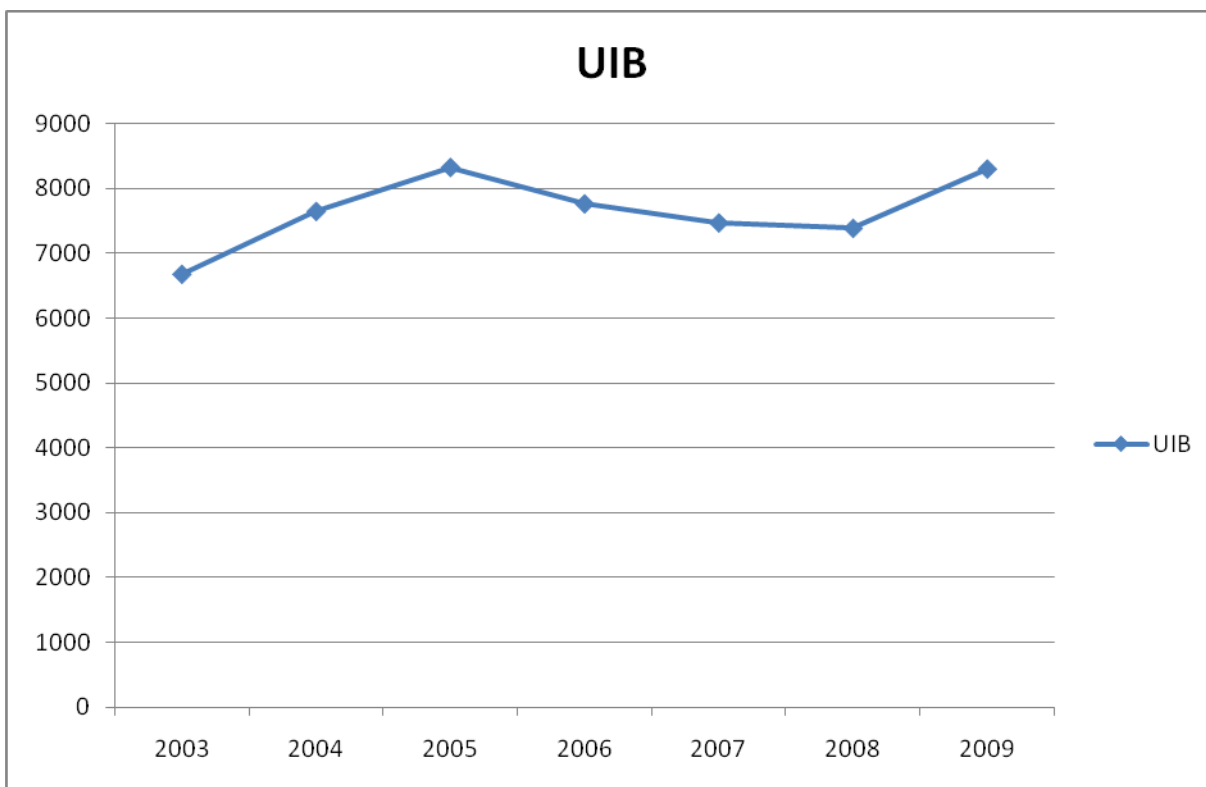
Figurene viser endringer i absolutte søkertall for universitetene

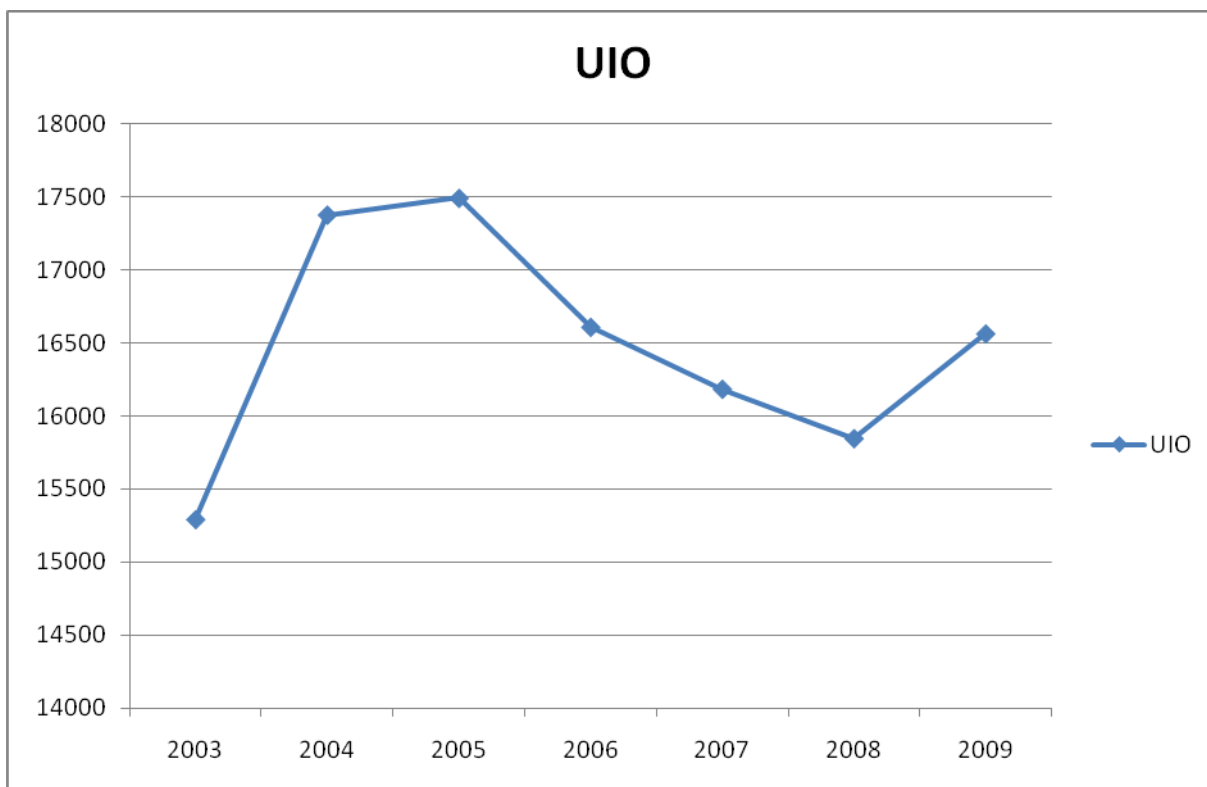
Figur V.23 Absolutte søkertall for Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet fra 2003 til 2009.

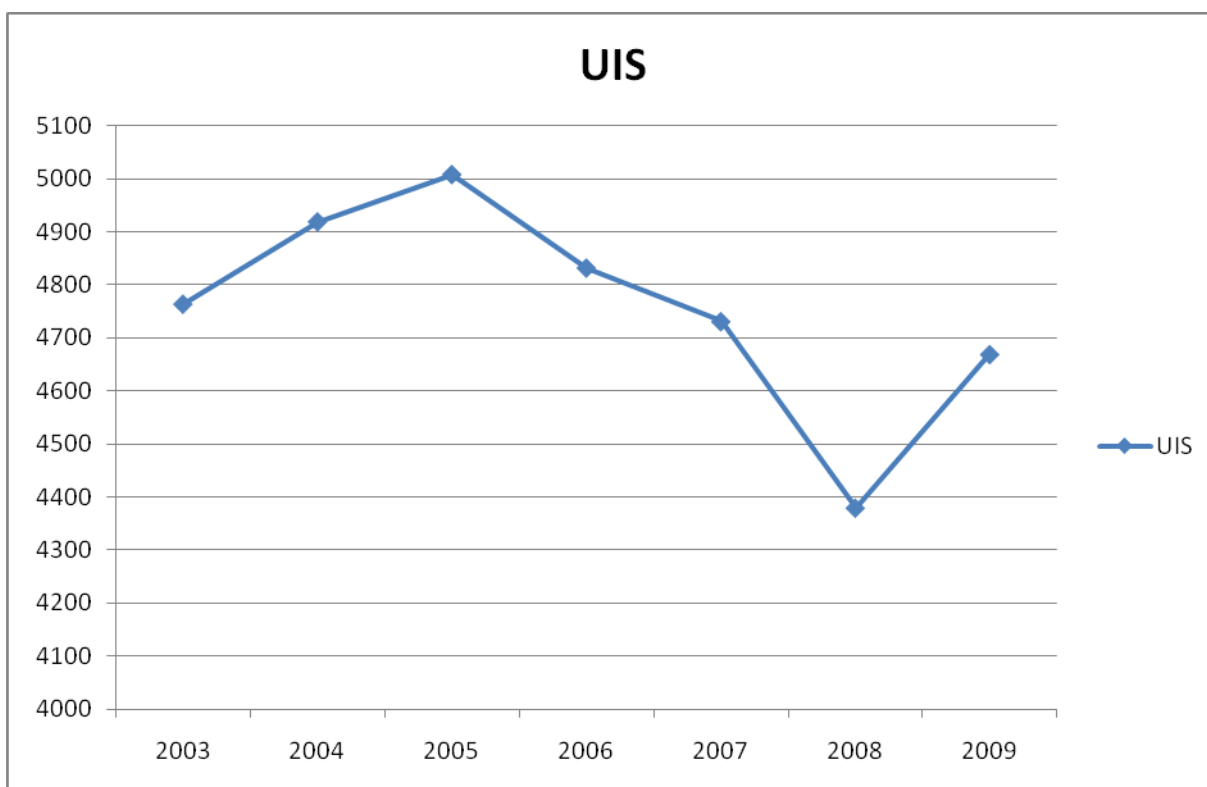
Figur V.24 Absolutte søkertall for Universitetet i Agder fra 2003 til 2009.

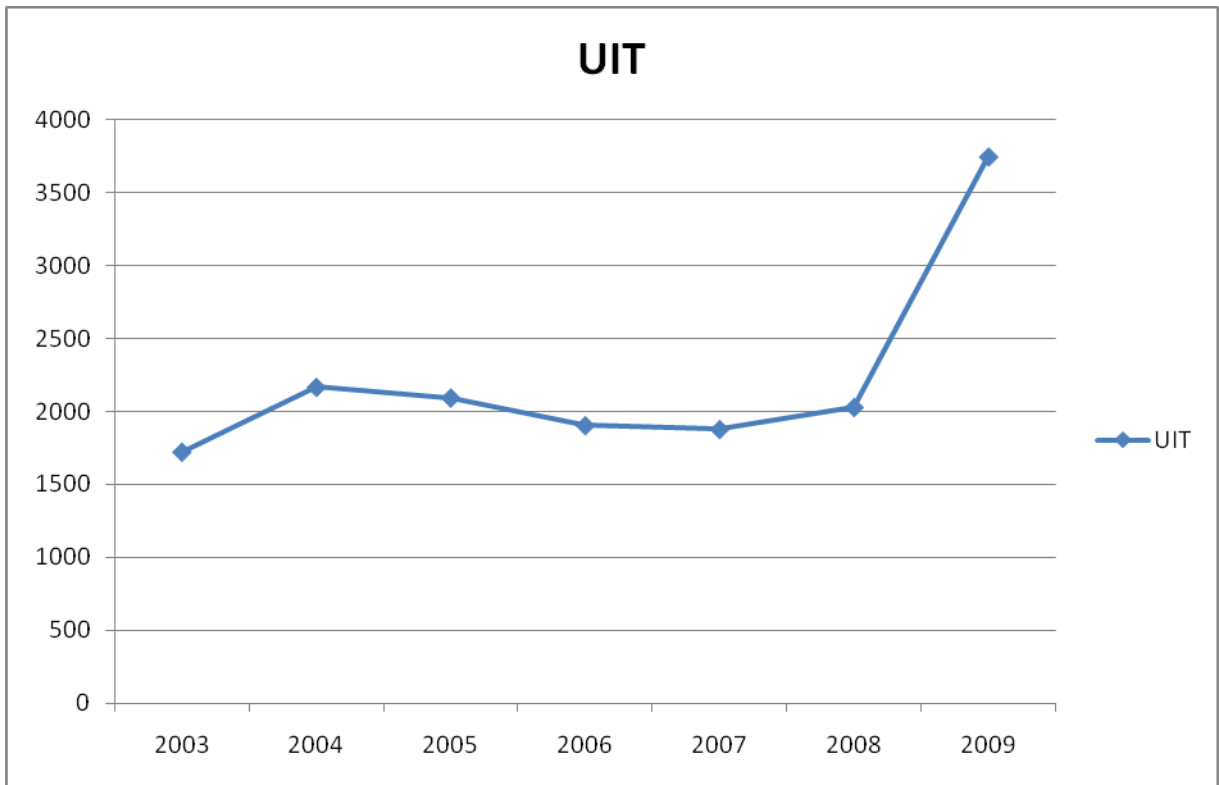
Figur V.25 Absolutte søkertall for Universitetet i Bergen fra 2003 til 2009.

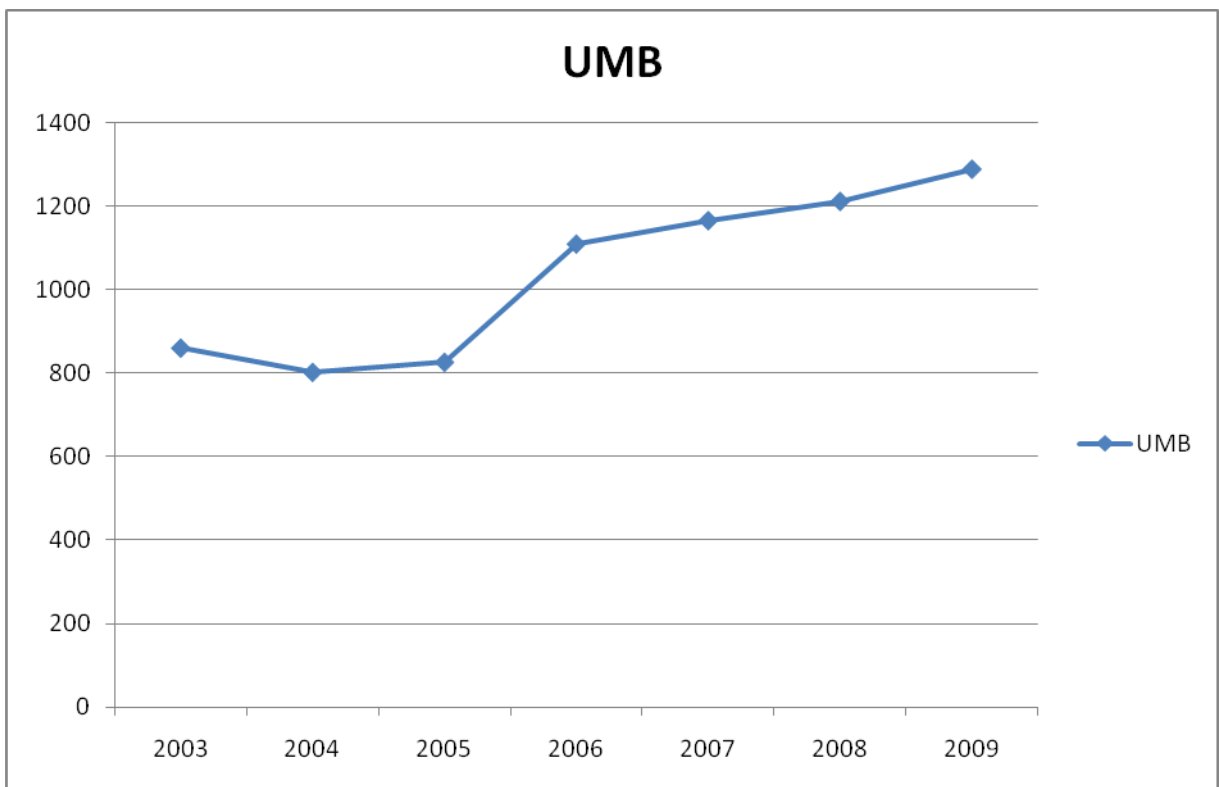
Figur V.26 Absolutte søkertall for Universitetet i Oslo fra 2003 til 2009.

Figur V.27 Absolutte søkertall for Universitetet i Stavanger fra 2003 til 2009.

Figur V.28 Absolutte søkertall for Universitetet i Tromsø fra 2003 til 2009.

Figur V.29 Absolutte søkertall for Universitet for miljø- og biovitenskap fra 2003 til 2009.

Tabell V.2 Hvor regionenes søkere kommer fra for perioden 2003 til 2009. Prosentvise andeler for hver region

		2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Østlandet	Egen region	80	79	79	80	79	78	79
	Annen region	20	21	21	20	21	22	21
	<i>Totalt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
	N	41165	45152	45479	44222	44173	44970	50779
Sørlandet	Egen region	66	68	65	65	60	59	59
	Annen region	34	32	35	35	40	41	41
	<i>Totalt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
	N	4748	4587	4364	4405	3987	4028	4477
Vestlandet	Egen region	75	76	76	76	74	74	74
	Annen region	25	24	24	24	26	26	26
	<i>Totalt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
	N	23315	24627	25494	24348	24147	23873	25883
Midt-Norge	Egen region	43	43	41	40	40	39	40
	Annen region	57	57	59	60	60	61	60
	<i>Totalt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
	N	15078	15644	15834	16263	16106	16760	17596
Nord-Norge	Egen region	84	83	79	82	78	76	79
	Annen region	16	17	21	18	22	24	21
	<i>Totalt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
	N	6170	7278	6859	6447	6143	6512	7075